

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Rusland en de Boerenoorlog

Griffioen, Sergio

Citation

Griffioen, S. (2022). *Rusland en de Boerenoorlog*.

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [License to inclusion and publication of a Bachelor or Master thesis in the Leiden University Student Repository](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3454182>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Universiteit Leiden

Rusland en de Boerenoorlog

Master thesis Global and Colonial History Leiden

Sergio Griffioen
S1569651
Sergiogriffioen@hotmail.com

20 ECTS
Dr. J.H.C. Kern

Loridanshof 10
2311 VS Leiden

inleverdatum: 30 juni 2022

Inhoudsopgave

Inleiding	3
Hoofdstuk 1: Rusland en de aanloop naar de Boerenoorlog	10
Hoofdstuk 2: Oorlog en ondersteuning	23
Conclusie	48
Literatuurlijst	51
Bijlage A: Brief van tsaar Nicolaas II naar zijn zus grootvorstin Xenia Aleksandrovna Romanova	54

Inleiding

‘Overall hetzelfde praatje; ‘veel sympathie, rechtvaardige zaak, maar ongunstig ogenblik, houdt maar vol, als een ander wat doet, ben ik bereid mede te doen enz.’’.¹ Dit is wat de gezant van de Boeren in Europa, Willem Leyds, wanhopig en verbitterd noteerde over de houding van de Europese regeringen gedurende de Boerenoorlog. De Boerenoorlog was een oorlog in Zuid-Afrika die primair ging tussen de Boerenrepublieken Oranje-Vrijstaat en Transvaal tegen het Britse rijk, maar meerdere landen bemoeiden zich direct of indirect met dit conflict. Het zuidelijke puntje van Afrika werd tussen 1899 en 1902 het toneel van verschillende politieke en economische belangen van Europese mogendheden. Willem Leyds werkte als afgevaardigde van de Boeren in Europa om hier de steun te verkrijgen van met name Frankrijk, Duitsland of Rusland.

Uiteindelijk zou geen enkel land de Boeren militair te hulp schieten en verloren de Boeren hun onafhankelijkheid na drie bloedige oorlogsjaren in 1902. Het conflict had een traumatische impact op de Boerenbevolking. Historicus Sampie Terreblanche beschreef de Boerenoorlog voor Zuid-Afrika als de grootste tragedie in haar geschiedenis.² Een tiende van de Boerenbevolking stierf en met name de vrouwen en kinderen lieten het leven in de Britse kampen. De Britten wonnen weliswaar de oorlog, maar tegen een hoge prijs. De kosten bedroegen ruim tien keer het beoogde budget en duizenden Britse soldaten sneuvelden door oorlog en ziekte.³

De historiografie over de Boerenoorlog is bijzonder omvangrijk. De afgelopen eeuw is er vanuit verschillende perspectieven over het conflict geschreven. Nog steeds worden nieuwe betekenissen gegeven door bijvoorbeeld de recente onderzoeken naar de rol van de zwarte bevolking in de Boerenoorlog.⁴ Ook wordt het conflict genoemd in debatten over het ontstaan van het Afrikanernationalisme in Zuid-Afrika⁵, de desastreuze kosten in mensenlevens en kapitaal⁶ of de groeiende impact van de massamedia en de daarmee ontstaande propagandaoorlog op het Europese vasteland.⁷

Tenslotte is de Boerenoorlog frequent in verband gebracht met de Eerste Wereldoorlog.⁸ Al rond 1900 waren de spanningen en het onderlinge wantrouwen tussen de Europese landen voelbaar. Deze spanningen werden enerzijds op de spits gedreven door de Boerenoorlog, maar het werd ook gebruikt als bliksemafleider om het niet tot een confrontatie op het Europese continent te laten

¹ W. Leyds, *Derde Verzameling Deel I* (Den Haag 1930) 278 – 279.

² S. Terreblanche, *A History of Inequality in South Africa, 1652 – 2002* (Pietermaritzburg 2002) 244.

³ L. Zweers, *de Boerenoorlog, Nederlandse fotografen aan het front* (Den Haag 1999) 8 – 15.

⁴ M. Bossenbroek, *De Boerenoorlog* (Amsterdam 2012) 22.

⁵ Idem, 19 – 30.

⁶ Terreblanche, *A History of Inequality*, 240 – 250.

⁷ V. Kuitenbrouwer, ‘“A Newspaper War”? Dutch Information Networks during the South African War (1899 – 1902)’, in: *Low Countries Historical Review* 128:1 (Amsterdam 2013) 127 – 150, aldaar 127 – 135.

⁸ M. Carter, *The three emperors: three cousins, three empires and the road to World War One* (London 2010) 165 – 220.

komen. De Boerenoorlog speelde een belangrijke rol in de allianties die zowel aangegaan als verbroken werden. Het bouwsel van diplomatieke dominostenen dat in 1914 niet meer overeind viel te houden, was tijdens de Boerenoorlog al zichtbaar.⁹

Eén van de landen die op verschillende manieren betrokken was met de Boerenoorlog en waar dit onderzoek op ingaat, was Rusland. Net als Duitsland en Frankrijk mengde het zich niet direct militair in het conflict, maar was wel op andere manieren betrokken. De Russische bevolking was uitgesproken pro-Boer en organiseerde verschillende initiatieven ten behoeve van de Boeren.¹⁰ Enkele Russen maakten zelfs de reis naar de andere kant van de wereld om de Boeren medisch of militair te ondersteunen met gevaar voor eigen leven.¹¹ Voor de Russische regering speelden er ook andere belangen waarop de Boerenoorlog invloed had. Het land was in Azië bezig met gebiedsuitbreiding. Hierbij raakte het in een strategisch conflict verzeild met Groot-Brittannië dat in het zuiden van Azië een koloniaal rijk bezat. Nu Groot-Brittannië haar aandacht en middelen moest focussen op Zuid-Afrika, bood dit Rusland de kans hier gebruik van te maken in Azië.¹²

Het doel van dit onderzoek is om de rol van Rusland in de Boerenoorlog te onderzoeken en te verklaren. De hoofdvraag waarmee dit onderzocht wordt luidt: Wat was de betrokkenheid van Rusland met de Boerenoorlog en hoe kan dit worden verstaan?

Voor het handelen van Rusland gedurende de Boerenoorlog waren twee aspecten bepalend. Ten eerste de situatie in het land zelf en daarnaast de internationale context waarvan het onderdeel uitmaakte. Deze lagen zowel ten grondslag aan het feit dat Rusland zich niet militair mengde in de Boerenoorlog maar ook aan wat het wél deed hierin. Voor een begrip van de context waarin Rusland zich bevond, zal daarom eerst de aanloop naar het conflict toe onderzocht worden. Dit wordt gedaan door op deze twee aspecten in te gaan gedurende de negentiende eeuw.

Met een begrip van de binnenlandse situatie in Rusland en de internationale situatie waarin het zich bevond, kan vervolgens het daadwerkelijke verloop van de Russische betrokkenheid met de Boerenoorlog niet alleen onderzocht worden, maar ook worden verklaard. Hierbij is het onderscheid tussen de overtuigingen en handelwijze van de tsaar en zijn omgeving enerzijds en die van de Russische bevolking anderzijds belangrijk. Hoewel zij beiden sympathie toonden voor de Boeren, gebeurde dit om verschillende redenen en op uiteenlopende manieren. In het onderzoek is hierom zo duidelijk mogelijk het onderscheid tussen het handelen van de tsaar en de Russische bevolking uiteengezet, maar ook aangetoond hoe zij elkaar beïnvloedden. De Russische betrokkenheid met de Boerenoorlog wordt aan de hand van initiatieven vanuit de Russische bevolking, het doen of juist het

⁹ K. Wilson, *The International Impact of the Boer War* (Londen 2001) 1 – 30.

¹⁰ E. Kandyba-Foxcroft, *Russia and the Anglo-Boer War 1899 – 1902* (Pretoria 1981) 294.

¹¹ S. Izedinova, *A few months with the Boers: the war reminiscences of a Russian nursing sister* vert. C. Moody (Johannesburg 1977) 1 – 5, N. Bagrationi, *Bij de Boeren*, vert. A. Djavakhadze (Den Haag 2020) 40 – 50.

¹² P. Hopkirk, *The Great Game, On Secret Service in High Asia* (Londen 1990) 1 – 7.

laten van de tsaar en zijn omgeving en het handelen van Russische vrijwilligers in Zuid-Afrika onderzocht en geïnterpreteerd. Deze initiatieven worden vanuit een chronologisch verloop van de Boerenoorlog onderzocht. Op deze manier wordt niet alleen het totaal aan initiatieven bekeken, maar ook bekeken vanuit de situatie in Zuid-Afrika. Per fase wordt onderzocht hoe de Russische betrokkenheid zich uitte en hoe deze verstaan kan worden. De oorlog kende grofweg drie fases. In de eerste twee maanden drongen de Boeren de Britten ver terug in de Britse kolonies. De tweede periode liep van januari 1900 tot en met maart 1900, waarin het initiatief verschoof van de Boeren naar de Britten. De laatste fase van de oorlog begon rond april 1900 en ging door tot en met de Vrede van Vereeniging in mei 1902. In deze fase vochten de Boeren voornamelijk een guerrillastrijd tegen een grote Britse overmacht. De Russische betrokkenheid wordt dus zowel vanuit de context waarin Rusland zich bevond onderzocht en vanuit het verloop van de oorlog.

Bij het onderzoek staan een viertal primaire bronnen centraal. Daarnaast is gebruik gemaakt van een aantal losse krantenartikelen, brieven en pamfletten. De voornaamste primaire bronnen bestaan uit twee memoires van Russische vrijwilligers die naar Zuid-Afrika trokken om de Boeren te ondersteunen. Daarnaast is het briefverkeer van de gezant van de Boeren in Europa, Willem Leyds, gebruikt. Tenslotte staat de brief die de Russische tsaar Nicolaas II aan zijn zus stuurde kort na het uitbreken van de Boerenoorlog intensief gebruikt in het onderzoek. Deze bronnen schetsen de Russische betrokkenheid vanuit vier verschillende perspectieven.

De eerste memoires die gebruikt zijn, zijn de herinneringen van Sophia Izedinova aan haar verblijf in Zuid-Afrika.¹³ Sophia Izedinova vertrok als verpleegkundige vrijwillig om de Boeren medische hulp te geven op en rondom de slagvelden. Direct na haar terugkomst in Rusland in 1900 stelde Izedinova haar memoires op en publiceerde deze een jaar later in 1901. Doordat medische en historische Sovjetarchieven slecht toegankelijk waren op het moment dat de memoires in 1977 werden vertaald en heruitgegeven werden en de schrijfster weinig over haar achtergrond verteld, is er weinig bekend over leven van zuster Sophia Izedinova voordat zij vertrok naar Zuid-Afrika. Wel blijkt dat zij een dame van begin twintig geweest moet zijn uit een gegoede familie. Voor haar reis naar Zuid-Afrika had zij al tenminste twee eerdere reizen gemaakt, sprak vier talen vloeiend en was goed geschoold. Haar doel met het publiceren, was volgens Izedinova om haar eigen indrukken van Zuid-Afrika te publiceren en een indruk te geven van de werkzaamheden van het medische team waarvan zij onderdeel was.¹⁴ Zuster Izedinova's boek is niet alleen een waardevolle toevoeging aan de literatuur over de Boerenoorlog, omdat het vrijwel het enige gepubliceerde werk over de oorlog is vanuit het perspectief van een Russisch deelnemer, maar ook omdat het met ruim driehonderd

¹³ Izedinova, *A few months with the Boers*, 1 – 21.

¹⁴ Idem, 1 – 3.

pagina's een bijzonder uitgebreid verhaal is. Bovendien lijkt haar narratief in beperkte mate beïnvloed door andere verslagen die verschenen in Rusland over deze periode. In tegenstelling tot de sterke pro-Boer publicaties die later verschenen in Rusland, toont Izedinova kritiek en lof voor zowel de Boeren als Britten.¹⁵

De tweede memoires die gebruikt zijn bij het onderzoek, zijn die van Niko Bagrationi.¹⁶ Bagrationi stamde af van de Georgische adel dat op dat moment onderdeel was van het Russische rijk. Als tweede zoon wilde Bagrationi een naam voor zichzelf maken en vertrok naar Moskou om kennis te maken met afstammelingen van andere adellijke families. Hieruit kwam een plan voort om op leeuwen te gaan jagen in Afrika. Bij een tussenstop in Egypte vernam Bagrationi naar eigen zeggen van het uitbreken van de Boerenoorlog en vertrok diezelfde week alleen naar Zuid-Afrika om de Boeren te steunen als vrijwillige soldaat.¹⁷ Hier vocht hij mee in verschillende slagen tot hij gevangen werd genomen door de Britten en naar St. Helena werd verbannen. De sterke drang die Bagrationi voelde om zichzelf te bewijzen en zijn zoektocht naar een romantisch avontuur, maken dat de beschrijvingen van veldslagen minder betrouwbaar zijn als objectieve beschrijving. Bagrationi heeft zijn reden voor het publiceren niet onthuld in zijn memoires, maar het is wel duidelijk dat het publiceren pas rond 1930 is gebeurd. In 2020 zijn de memoires vertaald naar het Nederlands en opnieuw gepubliceerd. Bagrationi's verhaal is niet alleen interessant vanwege zijn afwijkende motieven om naar Zuid-Afrika te vertrekken. Zijn achtergrond zorgde er ook voor dat hij anders werd ontvangen door de Boeren.

Willem Leyds was als gezant naar Europa gestuurd door de Boerenrepubliek Transvaal om hulp van de Europese mogendheden te verkrijgen. Hiervoor reisde hij door Europa langs de verschillende hoven en stond in contact met vrijwilligers in deze landen. Ook rapporteerde hij over zijn ervaringen en overtuigingen naar zijn regering in Zuid-Afrika. Het briefverkeer dat Leyds tussen 1919 en 1934 heeft gepubliceerd geeft een duidelijk beeld van de Russische initiatieven die op hem afkwamen vanuit de Russische bevolking en welke actie hij ondernam richting de tsaar. Het geeft bovendien ook een ander perspectief op de Russische betrokkenheid met de Boerenoorlog doordat duidelijk wordt welke hoop en verwachtingen de Boeren zelf hadden bij de Russen.¹⁸

¹⁵ Izedinova, *A few months with the Boers*, i – iv.

¹⁶ Bagrationi, *Bij de Boeren*, 1 – 14.

¹⁷ Idem, 1 – 63.

¹⁸ W. Leyds, *Eenige Correspondentie uit 1899* (Den Haag 1919).

W. Leyds, *Tweede verzameling (Correspondentie 1899-1900) Deel I Eerste Band* (Den Haag 1930).

W. Leyds, *Tweede Verzameling (Correspondentie 1899-1900) Deel I Tweede Band* (Den Haag 1930).

W. Leyds, *Tweede Verzameling (Correspondentie 1899-1900) Deel II Bijlagen-Index* (Den Haag 1930).

W. Leyds, *Derde Verzameling (Correspondentie 1900) Deel I* (Den Haag 1931).

W. Leyds, *Derde Verzameling (Correspondentie 1900) Deel II Bijlagen-Index* (Den Haag 1931).

W. Leyds, *Vierde Verzameling (Correspondentie 1900 – 1902) Deel I Eerste Band* (Den Haag 1934).

W. Leyds, *Vierde Verzameling (Correspondentie 1900 – 1902) Deel I Tweede Band* (Den Haag 1934).

De laatste primaire bron die intensief gebruikt is het voor het onderzoek is de brief die tsaar Nicolaas II stuurde aan zijn zus grootvorstin Xenia Aleksandrovna Romanova.¹⁹ Hij werd enkele dagen na het uitbreken van de Boerenoorlog geschreven en was niet bedoeld ter publicatie. De brief bevat de belangrijkste en meest uitgesproken standpunten van Nicolaas II over de Boeren en de Boerenoorlog. Het gaat ook in op de ambities van de tsaar en hoe de Boerenoorlog deze doelen kan dienen. Deze brief in zijn geheel is bijgevoegd als Bijlage A.

Het onderzoek is opgedeeld in twee hoofdstukken. In het eerste hoofdstuk wordt een context geschetst van de situatie waarin Rusland zich bevond aan de vooravond van de Boerenoorlog. In het eerste deel van het hoofdstuk wordt de situatie van Rusland in de negentiende eeuw uiteengezet. In het tweede deel wordt de complexe dynamiek van onderlinge spanningen en allianties tussen de zogenaamde grote mogendheden Frankrijk, Duitsland, Rusland en Groot-Brittannië besproken. Met name de relatie met Groot-Brittannië is voor het Russisch handelen in de Boerenoorlog van belang en zal daarom in het bijzonder uitgelegd worden. In het laatste deel is een kort overzicht geschetst van de Boerenrepublieken Transvaal en Oranje-Vrijstaat en de aanloop richting de Boerenoorlog.

Het tweede hoofdstuk bespreekt de daadwerkelijke betrokkenheid van Rusland met de Boerenoorlog gedurende het conflict. Vanuit de context die is gegeven in het eerste hoofdstuk, wordt het handelen van de Russische bevolking en de tsaar geanalyseerd om vervolgens een interpretatie hiervoor te zoeken. Hoofdstuk 1 beantwoordt de vraag in algemene zin waarom Rusland het zich niet kon permitteren om militair verzeild te raken in de Boerenoorlog. In het tweede hoofdstuk wordt duidelijk waarom de concrete handelingen, of juist het niet-handelen, plaatsvonden. Russische vrijwilligers die naar Zuid-Afrika vertrokken om de Boeren te helpen waren de meest tastbare vorm van betrokkenheid van Rusland met de Boerenoorlog en nemen daarom een centrale rol in het onderzoek in. In de slotparagraaf van hoofdstuk 2 wordt kort stilgestaan bij de impact en nasleep van de Russische betrokkenheid met de Boerenoorlog.

In Zuid-Afrika is er een vrijwel onafgebroken interesse in de Boerenoorlog geweest. Onder het apartheidsregime werd voornamelijk het gemeenschappelijk lijden en trots uit de heroïsche strijd die Boeren leverden onderzocht. Dit is geleidelijk verschoven en sinds de eeuwwisseling wordt de onderbelichte rol van de zwarte gemeenschap uitvoeriger onderzocht.²⁰ In het Russische

W. Leyds, Vierde Verzameling (Correspondentie 1900 – 1902) Deel II Bijlagen-Index (Den Haag 1934).

¹⁹ Kandyba-Foxcroft, *Russia and the Anglo-Boer War*, 291 – 293.

²⁰ J. Van Zyl, *An illustrated history of Black South Africans in the Anglo-Boer War, 1899 – 1902: a forgotten history* (Bloemfontein 2012), B. Pretorius, 'Black resistance in the Orange Free State during the Anglo-Boer War' in: *Historical Association of South Africa* 58:1 (2013) 1 – 17, P. Labuschagne, *Ghostriders of the Anglo-Boer War, (1899 – 1902): the role and contribution of Agterryers* (Pretoria 1999).

bronmateriaal werd vrijwel niet gesproken over de zwarte bevolking in Zuid-Afrika. In dit onderzoek is er daarom weinig over deze bevolkingsgroepen, die wel degelijk een grote rol in het conflict speelden, geschreven. Vanaf de jaren '00 werd in Europa geleidelijk iets minder gepubliceerd over de Boerenoorlog, maar is er in de afgelopen tien jaar een kleine opleving waarneembaar. De Nederlandse historicus Vincent Kuitenbrouwers toonde in zijn boek *War of Words, Dutch Pro-Boer Propaganda and South African War (1899-1902)* in 2012 aan hoe overheden de grote informatiestromen over het conflict naar hun hand zetten en de publieke discussie in Europa transformeerden in een propagandaoorlog.²¹ Martin Bossebroek won in 2013 zelfs de libris geschiedenisprijs met zijn werk *De Boerenoorlog*, waarin hij het conflict en de Nederlandse rol daarin uitlegde aan de hand van de biografieën van drie hoofdrolspelers.²²

Waar met name Nederland en Groot-Brittannië een hernieuwde interesse toonden in het conflict, bleven andere landen achter. Weliswaar waren zij niet zo begaan bij het conflict als de eerdergenoemden, maar zeker Frankrijk, Duitsland en Rusland speelden wel degelijk een belangrijke rol.²³ Over de rol van Rusland in de Boerenoorlog zijn naast een aantal losse artikelen, twee grote werken verschenen. Dit zijn *Russia and the Anglo-Boer War* van Elisaveta Kandyba-Foxcroft en *The Russians and the Anglo-Boer War* van Apollon Davidson en Irina Filatova²⁴. Kandyba-Foxcroft publiceerde haar onderzoek in 1981. Dit was het eerste grote onderzoek over het onderwerp. Zij beschreef in haar werk op uitgebreide wijze verschillende facetten van het onderwerp, zoals de rol van de media, het Russische buitenlandse beleid en Russische vrijwilligers. In haar bijlagen heeft Kandyba-Foxcroft verschillende tot dan toe ongepubliceerde Russische bronnen vertaald en toegevoegd.²⁵ Hiermee opende haar onderzoek de weg naar verder onderzoek over het onderwerp. Kandyba-Foxcroft was geboren in het keizerrijk Rusland in 1912 en verhuisde na de Russische Revolutie via omwegen naar Zuid-Afrika waar zij de rest van haar leven bleef wonen. Hier werkte zij aan de University of South Africa op de afdeling Russische Studies van 1960 tot 1977.²⁶

Het tweede grote onderzoek verscheen in 1998 van de handen van Apollon Davidson en Irina Filatova. Hun werk *The Russians and the Anglo-Boer War* ging ook in op de Russische betrokkenheid met de Boerenoorlog, maar focuste zich op de rol van de Russische bevolking. Dit uitte zich in een uitgebreide bespreking van verschillende Russische vrijwilligers en hun handelen in zowel Rusland als

²¹ V. Kuitenbrouwer, *War of Words, Dutch Pro-Boer Propaganda and South African War (1899-1902)* (Amsterdam 2012).

²² Bossebroek, *De Boerenoorlog*, 15 – 20.

²³ Wilson, *The International Impact of the Boer War*, 1 – 7.

²⁴ Kandyba-Foxcroft, *Russia and the Anglo-Boer War*, A. Davidson en I. Filatova, *Russians and the Anglo-Boer War 1899 – 1902* (Cape Town 1998).

²⁵ Kandyba-Foxcroft, *Russia and the Anglo-Boer War*, 291 – 381.

²⁶ University of South Africa,
<https://uir.unisa.ac.za/bitstream/handle/10500/5729/Foxcroft%2054%20inventory.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (geraadpleegd op 23-06-2022).

Zuid-Afrika. Hierbij werd onderscheid gemaakt tussen de verschillende soorten vrijwilligers en werden een aantal hoofdstukken gewijd aan bijzondere individuen.²⁷ Davidson en Filatova zijn beiden geboren in de Sovjet-Unie en waren verbonden aan de Universiteit van Moskou. Davidson is hier lang hoofd van het centrum voor Afrika studies geweest waar beiden Afrikaanse geschiedenis doceerden.²⁸

Naast een aantal losse artikelen en de werken van Davidson, Filatova en Kandyba-Foxcroft is de literatuur over de Russische betrokkenheid met de Boerenoorlog behoorlijk spaarzaam. Dit onderzoek wil hieraan een toevoeging leveren. De historiografie waarbinnen het geplaatst wordt, zijn de bovengenoemde werken. Het gros van het onderzoek dateert van meer dan twintig jaar geleden. Sindsdien zijn meer materialen, zoals de vertaling van Bagrationi's memoires, herontdekt. Dit onderzoek wil enerzijds de oude bevindingen opnieuw tegen het licht houden met het herontdekte materiaal. Daarnaast wil dit onderzoek naast een beschrijving van de Russische betrokkenheid met de Boerenoorlog, ook mogelijke verklaringen hiervoor geven. Hierin neemt dit onderzoek een andere invalshoek aan ten opzichte van de hoofdzakelijk beschrijvende publicaties die eerder hierover verschenen. Tenslotte wil dit onderzoek benadrukken dat de Boerenoorlog niet een conflict was tussen alleen de Boerenrepublieken en Groot-Brittannië, maar dat het als een internationaal conflict gezien moet worden. Martin Bossenbroek toonde met zijn werk *De Boerenoorlog* al aan dat er een sterke Nederlandse connectie was met het conflict, maar voor de Europese mogendheden ontbreekt deze grotendeels.²⁹ De Boerenoorlog is al vaker beschreven als voorloper van de Eerste Wereldoorlog waarin het spanningsveld zichtbaar was. Dit onderzoek wil aantonen dat de Boerenoorlog op meer manieren verweven was met de Europese mogendheden door de Russische betrokkenheid uit te lichten.

²⁷ Davidson en Filatova, *Russians and the Anglo-Boer War*, 23 – 143.

²⁸ HSE University Moscow, <https://25.hse.ru/en/origin/filatova/> (geraadpleegd op 23-06-2022).

²⁹ Bossenbroek, *De Boerenoorlog*, 22.

Hoofdstuk 1: Rusland en de aanloop naar de Boerenoorlog

Voor buitenstaanders leek het Russische rijk bijzonder imponerend in de negentiende eeuw. Het bestreek een vijfde van het landoppervlak van de aarde, had het grootste staande leger en was bezig haar invloed uit te breiden in Azië. Daarnaast was het land bezig zich snel te ontwikkelen van een agrarische maatschappij naar een industriële macht. Van binnen leed het echter onder verschillende kwalen die van buiten nauwelijks te zien waren, maar het Russische rijk rond 1900 ernstig verzwakten. Sommigen waren van politieke aard, anderen van economische.

Elizabeth Kandyba-Foxcroft vergeleek het Rusland van het einde van de negentiende eeuw met de toenmalige tsaar Alexander III, die regeerde van 1881 tot 1894. Ogenschijnlijk was hij buitengewoon sterk en imposant. Intern leed hij echter aan een nieraandoening waaraan hij op negenenveertigjarige leeftijd overleed.³⁰

Tsaar van alle Russen

Eén van de problemen waaraan het Russische rijk leed, lag in het politieke systeem. In tegenstelling tot bijvoorbeeld Groot-Brittannië, Duitsland en Frankrijk werd Rusland bestuurd via een autocratie in de negentiende eeuw. Er was geen vorm van representatie van onderdanen in een parlement of een grondwet waaraan de tsaar gebonden was. Ministers werden aangewezen door de tsaar en konden op dezelfde manier ontheven worden uit hun functies. Dit resulteerde in een slecht functionerende bureaucratie met een sterke hiërarchie.³¹ Corruptie was hierbinnen een groot probleem en ondermijnde het aanzien en functioneren van de staat. De tsaar stond hier bovenaan en regeerde volgens een zogenaamd heilig mandaat. Dit hield in dat hij aangewezen was door God om te regeren over alle Russen en ook enkel aan God verantwoording verschuldigd was. Oppositie tegen de tsaar werd hiermee verder bemoeilijkt, omdat dit ook als kritiek op Gods woord werd beschouwd.³²

Niet alleen de persoon van de tsaar werd onaantastbaar gewaand, maar ook kritiek op het politieke bestel dat om de tsaar draaide, werd indirect als kritiek op de tsaar beschouwd. Aangezien de tsaar aangewezen was door God om over de Russen te regeren, was er ook geen reden om andere politieke ideeën te hebben. Volgens deze logica is het dan ook niet verrassend dat andere politieke partijen of vormen van oppositie tegen de tsaar verboden waren. Via kranten was er nauwelijks gelegenheid tot kritiek op de tsaar of het autocratische systeem. Er bestond een strenge censuur waarbij de inhoud en toon van berichten naar de zin van de tsaar moest zijn.³³

De tsaar bepaalde niet alleen in grote mate het binnen- en buitenlandse beleid, ook werd hij

³⁰ Kandyba-Foxcroft, *Russia and the Anglo-Boer*, 1.

³¹ G. Rimlinger, 'Autocracy and the Factory Order in Early Russian Industrialization' in: *The journal of economic history* 20:1 (2011) 67 – 92, aldaar 69 – 75.

³² J. Hutchinson, *Late Imperial Russia: 1890 – 1917* (Londen 1999) 1 – 3.

³³ J. Daly, *Autocracy under Siege, Security Police and Opposition in Russia 1866 – 1905* (DeKalb 1998) 49 – 66.

verantwoordelijk gehouden voor hoe het de Russen verging. Met andere woorden, successen van Rusland werden hem aangerekend, maar ook de tegenslagen. Over het politieke systeem in het Russische rijk in de negentiende eeuw kan geconcludeerd worden dat de tsaar van ongekend belang was en de Russische bevolking nagenoeg niks hier tegenin kon brengen op vreedzame wijze.³⁴

Landadel en de lijfeigenschap

Een ander probleem waarmee het Russische rijk in de negentiende eeuw kampte, was het achterhaalde agrarische systeem. Het land was een agrarische samenleving die voor tachtig procent bestond uit boeren. Voor het grootste deel van de negentiende eeuw functioneerde de agrarische sector minder effectief ten opzichte van die uit Frankrijk, Duitsland of Groot-Brittannië. Dit had voornamelijk te maken met het late moment waarop de lijfeigenschap werd afgeschaft in het Russische rijk. De lijfeigenschap in Rusland hield in dat de boeren aan de grond gebonden waren en dus niet vrij konden migreren door het gebied. Daarnaast moesten zij de bevelen van de landheer opvolgen die eigenaar was van de grond.³⁵

De kleine groep landeigenaren in Rusland vormden de landadel en hadden bijzonder veel macht over de levens van de boeren op zijn grond. De landadel had het recht hen te verkopen, uit te huwelijken en lijfstraffen uit te delen.³⁶ Het feit dat de boeren weinig invloed hadden over de beloning van hun eigen arbeid zorgde er volgens Andrei Markevich en Ekaterina Zhuravskaya hoofdzakelijk voor dat de productiviteit laag lag.³⁷

Volgens Willard Sunderland was het lijfeigenschap, in verschillende vormen, diepgeworteld in het Russische Rijk. Bij het incorporeren van nieuwe gebieden door de tsaren, lieten zij vaak delen van de bestaande elite aan de macht. Ook lokale gebruiken zoals de manieren waarop de boerenbevolking werd uitgebuit, zoals de lijfeigenschap, werden hierin overgenomen. De elite van de geïncorporeerde gebieden, de nieuwe landadel van het Russische Rijk, was verantwoording aan de tsaar verschuldigd, maar stonden bovenaan de sociale ladder van hun gebied. Hierin beschikten zij over een relatief grote mate van vrijheid om het gebied te besturen.

De lijfeigenschap gaf hen de absolute macht in het gebied en was de voornaamste inkomensbron. Het was daarom ondanks de inefficiëntie een vitaal onderdeel voor de landadel om in stand te houden. Om het immense Russische rijk te besturen, was de tsaar afhankelijk van de landadel als zijn plaatselijke bestuur. Hoewel hij bovenaan de sociale ladder stond, wilde hij de

³⁴ Hutchinson, *Late Imperial Russia*, 2.

³⁵ A. Stanziani, 'Revisiting Russian Serfdom: Bonded Peasants and Market Dynamics, 1600s – 1800s in: *International labor and working-class history* 78 (2010) 12 – 27, aldaar 15 – 16.

³⁶ A. Markevich en E. Zhuravskaya, 'The Economic Effects of the Abolition of Serfdom: Evidence from the Russian Empire' in: *The American Review* 108:4 (2018) 1074 – 1117, aldaar 1081 – 1090.

³⁷ Idem, 1100 – 1113.

landadel als geheel niet tegen zich krijgen. Hierdoor raakte de lijfeigenschap diepgeworteld in de Russische samenleving en werd gevreesd voor wat de gevolgen konden zijn als het werd afgeschaft.³⁸

Hervormingen en modernisatie

Hoewel Catharina de Grote al de intentie had om de lijfeigenschap in het Russische rijk af te schaffen rond 1750, lukte dit in Rusland pas in 1861. Na de Napoleontische revoluties aan het begin van de negentiende eeuw werd het lijfeigenschap in een groot deel van Europa afgeschaft rond 1800. De tsaren na Catharina de Grote experimenteerden wel met alternatieven voor lijfeigenschap en een stapsgewijze overgang naar emancipatie, maar deze initiatieven liepen uit op mislukkingen en het systeem bleef grotendeels onveranderd volgens Scott Leonard.³⁹ Vanuit met name de adel kwam veel weerstand hierop. Zij bezaten immers het grootste deel van de grond op dat moment.

Vanaf de jaren 1820 kwamen geleidelijk steeds meer voorstanders voor afschaffing van de lijfeigenschap in het Russische rijk. Niet alleen vanuit boeren zelf, maar ook binnen de intellectuele elite groeide er steun voor de afschaffing. Dit kwam door onder meer de liberale economische theorieën die populair werden tijdens de Verlichting en wezen op de inefficiëntie van slavernij en lijfeigenschap.⁴⁰ Het bleef echter bij kleine stappen door de sterke weerstand vanuit de adel en de angst voor instabiliteit in het rijk.⁴¹

De roep om verandering van de Russische samenleving won aan kracht na het Russische verlies in de Krimoorlog in 1856. De Russen verloren hierin van een alliantie van onder meer het Ottomaanse Rijk, Groot-Brittannië en Frankrijk. Het was niet alleen een militaire nederlaag, maar ook het prestige van de Russen was beschadigd. Volgens Leonard was de conclusie voor het Russische regime duidelijk; Rusland was militair en technologisch voorbijgestreefd door de West-Europese mogendheden.⁴² Eén van de zaken die moest veranderen om de opgelopen achterstand in te halen, was modernisering van de landbouw.

De beslissing over de te varen koers voor het Russische rijk kwam te liggen bij tsaar Alexander II die regeerde van 1855 tot zijn dood in 1881. Vanuit zijn perspectief stond hij voor een groot dilemma. Modernisering van de landbouw was noodzakelijk om niet verder achterop te raken bij de andere Europese mogendheden. Deze modernisering waarbij afschaffing van het lijfeigenschap essentieel was, zou echter grote gevolgen kunnen hebben op de stabiliteit van het hele rijk.

Alexander II koos voor modernisering van het Russische rijk met zijn hervormingen in 1861.

³⁸ W. Sunderland, 'The Greatest Emancipator: Abolition and Empire in Tsarist Russia' in: *The journal of modern history* 91:3 (2021) 566 – 598, aldaar 566 – 579.

³⁹ S. Leonard, *Agrarian reform in Russia: the road from serfdom* (Cambridge 2011) 25.

⁴⁰ Idem, 26 – 32.

⁴¹ Idem, 33 – 40.

⁴² Idem, 32.

Met deze hervormingen werd onder meer de lijfeigenschap van de Russische boeren afgeschaft en zou de grond gedeeltelijk onder de vrijgemaakte boeren verdeeld worden. De afschaffing van de lijfeigenschap viel samen met een aantal andere wetten die ervoor moesten zorgen de Russen via lokale instituties een grotere mate van zelfbeschikking hadden.⁴³

De hervormingen onder Alexander II decentraliseerden de macht van de overheid en gaven de Russische bevolking een grotere mate van vrijheid. Daarnaast was er een aanzienlijke toename in de voeding die de vrijgemaakte boeren tot hun beschikking hadden.⁴⁴ Bruce Lincoln noemde de emancipatiewetten van de jaren 1860 de meest omvattende poging tot sociale en economische gelijkheid die heeft plaatsgevonden tussen de dood van Peter de Grote in 1725 en de revolutie van 1905.⁴⁵ Ook nam de productiviteit van de landbouw en industrie significant toe als gevolg van de afschaffing van de lijfeigenschap volgens Andrei Markevich en Ekatarina Zhuravskaya.⁴⁶

De hervormingen onder Alexander II waren groot en impactvol, maar voor een volledige transitie en implementatie van de wetten was tijd nodig. Gaston Rimlinger concludeerde dat Rusland in de tweede helft van de negentiende eeuw een snelle verandering aan het doormaken was op agrarisch en industrieel gebied. Sociale en economische relaties veranderden hiermee echter ook in korte tijd en brachten onrust onder de Russische bevolking met zich mee.⁴⁷

Terug naar autocratie

De hervormingen onder Alexander II hadden niet alleen de boeren hoop gegeven op vooruitgang van hun situatie. Ook studenten en arbeiders hoopten dat het niet bij deze ontwikkelingen zou blijven, maar voorzagen verdergaande verbeteringen binnen de landbouw en politiek.⁴⁸ Het autocratische systeem bood echter weinig mogelijkheden tot het uiten en promoten van deze wens. Russische revolutionairen grepen hierop naar extremere vormen om hun revolutionaire ideeën te realiseren. Dit resulteerde vanaf de jaren 1860 in terroristische activiteiten en maatschappelijke onrust in het Russische rijk. Bij één van deze activiteiten kwam tsaar Alexander II zelf om het leven als gevolg van een bomaanslag in 1881.⁴⁹

Alexander II werd in het jaar van zijn overlijden opgevolgd door zijn zoon tsaar Alexander III. Hij had hele andere plannen dan zijn vader wat betreft hervormingen en emancipatie van de Russische bevolking. Alexander III koos voor een sterke autocratische koers en bewoog juist tegen de

⁴³ Stanziani, 'Revisiting Russian Serfdom', 13.

⁴⁴ Markevich en Zhuravskaya, 'The Economic Effects of the Abolition of Serfdom', 1074 – 1081.

⁴⁵ B. Lincoln, *The Great Reforms, Autocracy, Bureaucracy and the Politics of change in Imperial Russia* (1990 Dekalb) xiv.

⁴⁶ Markevich en Zhuravskaya, 'The Economic Effects of the Abolition of Serfdom', 1074 – 1081.

⁴⁷ Rimlinger, 'Autocracy and the Factory Order in Early Russian Industrialization', 66.

⁴⁸ Daly, *Autocracy under Siege*, 75 – 88.

⁴⁹ Idem, 4 – 7.

zojuist ingevoerde hervormingen in. Zijn vader had met de afschaffing van de horigheid een grote concessie van de adel in de richting van de boeren gedaan. Althans, in de ogen van de adel en Alexander III.⁵⁰ In plaats van eeuwige dankbaarheid voor het afschaffen van de horigheid, werd Alexander II vermoord. Alexander III werd mede hierdoor bijzonder argwanend tegenover liberale bewegingen in het algemeen in Rusland en was vastberaden om deze uit de Russische samenleving te verwijderen. In zijn beleving kon enkel een sterk bewind Rusland behoeden voor onheil. Alexander III zag hemzelf volgens Kandyba-Foxcroft als de vader van zijn volk die de laatstgenoemde moest overheersen voor hun eigen bestwil met een sterke vuist.⁵¹

Nicolaas de Hervormer of Nicolaas de Autocraat?

Alexander III overleed onverwachts in 1894, waardoor zijn zoon Nicolaas II op zesentwintigjarige leeftijd op de troon kwam. Dat hij tsaar zou worden was niet onverwachts, maar het moment was vroeger dan verwacht, waardoor Nicolaas II geenszins de gewenste voorbereiding had kunnen doorlopen. Hoewel Nicolaas zelf nog van alles moest leren in 1894, had de Russische bevolking hoge verwachtingen en vooral verlangens bij de nieuwe tsaar.

Met name de steeds groeiende onderwezen middenklasse van Rusland hoopte dat de dood van Alexander III de weg die Alexander II was ingeslagen weer zou openen. Hun hoop werd in eerste instantie afgedaan door Nicolaas II in zijn eerste publieke speech. Hierin noemde Nicolaas II de ambities voor een regeringsvorm met participatie voor de bevolking 'een zinloze droom' en bevestigde later zijn ambitie 'te regeren volgens de principes van autocratie zoals zijn vader dat gedaan had.'⁵²

In de laatste decennia van de negentiende eeuw nam met name onder de groeiende arbeidersklasse in Rusland de ontevredenheid toe en steeg de roep om hervormingen en een grondwet.⁵³ Het lukte de Nicolaas II niet om de groeiende onrust in de samenleving te kalmeren. De tsaar en zijn directe omgeving waren bang dat de nodige hervormingen het einde zou betekenen van de autocratie. Volgens Kandyba-Foxcroft negeerden zij hiermee het complexe probleem in de Russische samenleving en beschouwden elke vorm van oppositie als verraad.⁵⁴ De combinatie van binnenlandse onrust en de onvoltooide transitie maakten Rusland aan de vooravond van de Boerenoorlog kwetsbaar. Er was tijd nodig om de rust terug te laten keren en de achterstand op de Europese mogendheden in te halen.

⁵⁰ Kandyba-Foxcroft, *Russia and the Anglo-Boer War*, 20.

⁵¹ Idem, 15 – 16.

⁵² Idem, 16, R. Warth, *Nicolas II, the life and reign of Russia's last monarch* (Londen 1997) 18 – 20.

⁵³ Rimlinger, 'Autocracy and the Factory Order in Early Russian Industrialization', 67 – 90.

⁵⁴ A. Verner, *The Crisis of Russian Autocracy, Nicholas II and the 1905 Revolution* (Princeton 1990) 7 – 35.

Rusland en de rest van de wereld

De speech die Nicolaas II gaf bij zijn troonbestijging openbaarde veel van zijn intenties voor Ruslands buitenlandse beleid. De volgende zin was daarbij met name interessant voor de eerste jaren van Nicolaas' regeerperiode. *'Wij doen de plechtige gelofte om de vreedzame vooruitgang en de macht en glorie van ons geliefde Rusland ons enige doel te maken.'*⁵⁵ Vreedzame vooruitgang werd hierin genoemd vóór de macht en glorie van het Russische rijk. Hieruit kan worden afgeleid dat dit ook van groter belang was voor Nicolaas II en dat hij zich ten doel stelde een pacifistische lijn te volgen. In ieder geval tot Rusland op het economische en militaire niveau van de andere Europese mogendheden was. Ambities voor expansie had Nicolaas II echter nog steeds en daarnaast wilde hij ook het internationale aanzien van het Russische rijk behouden. Nicolaas II moest dus zoeken naar een manier om deze paradoxale ambities te verenigen in zijn buitenlandse beleid.

Imperialisme

De recente industrialisatie en economische groei die Europa zag aan het einde van de negentiende eeuw, deed ambities van de Europese mogendheden ook toenemen. De expansiedrift en onderlinge concurrentie die hieruit voortkwamen, resulteerden in een stormloop op gebieden in Azië en Afrika. Dit zogenaamde moderne imperialisme kende haar hoogtepunt tussen 1870 en 1914. Zowel Groot-Brittannië, Frankrijk, Duitsland en Rusland hadden hun ogen laten vallen op mogelijke kolonies in Azië en Afrika. Hier wilden zij niet alleen kolonies vestigen voor economisch gewin, maar ook culturele elementen zoals het Christendom verspreiden. Bij het nastreven van hun ambities in deze gebieden kwamen zij elkaar steeds vaker tegen. Dit leidde tot grote spanningen in de overzeese territoria, maar ook het thuisfront voelde deze.⁵⁶

Al vanaf het begin van de negentiende eeuw was Groot-Brittannië bezig met het opbouwen van een groot overzees rijk. Dit resulteerde in een absolute hegemonie op de zeeën en een wereldrijk met gebieden over de gehele aarde in de loop van dezelfde eeuw. Nadat andere Europese mogendheden zich ook sneller begonnen te ontwikkelen, groeide ook hun drang naar overzees territorium. Na Groot-Brittannië waren ook met name Duitsland en Frankrijk bezig met een zo groot mogelijk gebied in Afrika onder hun heerschappij te brengen. Dit resulteerde in de zogenaamde 'Scramble for Africa', ofwel de 'wedloop voor Afrika'.⁵⁷

Hoe verder de landen de Afrikaanse en Aziatische binnenlanden introkken, hoe meer ze in elkaars vaarwater terecht kwamen. Dit resulteerde in 1898 tussen grote spanningen tussen Frankrijk en Groot-Brittannië. Deze gebeurtenis werd bekend als het 'Fashoda-incident', naar de plaatsnaam in

⁵⁵ Kandyba-Foxcroft, *Russia and the Anglo-Boer War*, 16.

⁵⁶ M. Chamberlain, *Scramble for Africa* (Londen 1974) 20 – 55.

⁵⁷ Idem, 2 – 20.

hedendaags Soedan waar beide machten elkaar troffen. Militaire expedities van beide landen kwamen elkaar hier tegen en wilden het gebied voor zich claimen. Na maanden van spanning aan zowel het front in Afrika als tussen de politieke leiding in Europa, trok Frankrijk zich uiteindelijk terug. Voor de Britten was het terugtrekken van Frankrijk een bevestiging van hun superioriteit en zoals de gezant van de Boeren in Europa Willem Leyds het omschreef; 'voelden zij [de Britten] zich meester over de geheele aarde'.⁵⁸

De botsing kenmerkte de toenemende spanningen tussen de Europese mogendheden rond 1900. Spanningen die uiteindelijk in de Eerste Wereldoorlog in al haar hevigheid en ellende tot uiting kwamen. Ook symboliseerde het de opkomende macht van de overige Europese mogendheden die langzaam de wereldmacht van Groot-Brittannië achterhaalden. Hoewel Groot-Brittannië een coalitie van Duitsland, Frankrijk en Rusland niet zou kunnen stoppen, was het op dat moment nog steeds de dominante macht van de aarde.⁵⁹

De grootste uitdager van Groot-Brittannië rond 1900 was echter niet Frankrijk, maar Duitsland. Het land was vanaf het einde van de negentiende eeuw bezig met zogenaamde 'Weltpolitik'. Een consensus van het begrip komt neer op de drang van Duitsland om zich in korte tijd te ontwikkelen tot een leidende imperialistische macht zoals Groot-Brittannië. Het Duitse doel was om een over de gehele wereld maritieme bases te realiseren. Samengevoegd zou dit in een aaneengesloten Duits wereldrijk resulteren. Vanuit deze bases kon Duitsland verder in het binnenland haar gebieden en invloed gaan uitbreiden.⁶⁰

Voor de Duitse keizer Wilhelm II werd de Weltpolitik als essentieel gezien om het Duitse prestige hoog te houden in het buitenland en de populariteit van zijn persoon te bewaken in Duitsland zelf. Het rappe tempo en de agressieve houding waarmee Duitsland haar ambities nastreefde, zorgde voor ongemak bij de andere Europese mogendheden.⁶¹

The Great Game

Hoewel Nicolaas II aangaf dat het zijn primaire doel was om vreedzaam te regeren, betekende dit niet dat hij geen buitenlandse ambities had. Nadat Rusland in de zestiende en zeventiende voornamelijk oostwaarts haar rijk expandeerde en stapsgewijs Siberië veroverde, had het vanaf de achttiende eeuw haar blik zuidwaarts gericht. Rusland had interesse in onder meer Perzië en de Pamirregio, gelegen in hedendaags Afghanistan.

Over Centraal-Azië was in deze periode nauwelijks informatie over bijvoorbeeld het

⁵⁸ Leyds, *Eenige Correspondentie uit 1899* (Den Haag 1919) 6.

⁵⁹ Bossenbroek, *Boerenoorlog*, 5 – 20.

⁶⁰ S. Press, 'Buying Sovereignty: German "Weltpolitik" and Private Enterprise, 1884 – 1914' in: *Central European History* 55:1 (2022) 15 – 33, aldaar 15 – 20.

⁶¹ Idem, 16 – 25.

landschap of de ligging van de steden. Laat staan dat gebieden in Europese handen waren. Alleen Brits-Indië, dat grensde aan Perzië en Afghanistan, was in deze periode al onder Brits gezag.

De veroveringen in Siberië en aanvankelijk ook rondom de Kaukasus leverden de Britten weinig zorgen op. Het was ver buiten hun invloedssfeer en had weinig directe gevolgen voor hun koloniën in Azië. Tsaar Paul I had in 1801 al een voorzichtige poging gedaan om richting India door te trekken zodat het Russische Rijk de Indische oceaan zou bereiken. Dit liep echter uit op een mislukking en alarmeerde de Britten nog niet direct. Nadat Napoleon Bonaparte enkele jaren later contact zocht met de opvolger van Paul I, tsaar Alexander I, om samen Brits India te veroveren, waren de Britten wel degelijk verontrust.⁶²

In de jaren hierop werd door Groot-Brittannië serieus onderzocht hoe een Russische opmars richting Brits-Indië zou verlopen, welke gevolgen dit kon hebben en hoe dit voorkomen kon worden. Hierop startten de Britten vanaf het begin van de negentiende eeuw diplomatieke missies richting de Sjah van Perzië en de Emir van Afghanistan. Dit gebeurde om aan invloed te winnen in deze landen en een Russische doortocht te voorkomen.⁶³

Kort hierop volgden vergelijkbare diplomatieke missies richting de Sjah en Emir van Russische zijde. Ook werd door ontdekkingsreizigers van zowel Rusland als Groot-Brittannië het grote gebied tussen India en Rusland in kaart gebracht. Duidelijk moest worden waar legers doorheen moesten marcheren, wilden zij de tegenstander bereiken. Het strategische conflict tussen Rusland en Groot-Brittannië dat 'The Great Game' werd genoemd, was begonnen.⁶⁴

Door de negentiende eeuw heen maakten de Russen een steeds verdere opmars in centraal Azië. Russische tsaren stelden de Britten gerust dat zij niet verder zouden oprukken in Azië, maar bewezen telkens het tegendeel. De ambities van verschillende tsaren om met de Russische grenzen de Indische Oceaan te bereiken, was een slecht bewaard geheim dat ook Britse oren had bereikt.⁶⁵

Ondanks dat beide landen formeel neutraal bleven, steeg het wantrouwen van de Britten richting de Russen en andersom. Aan het begin van de negentiende eeuw werden de Russische en Britse gebieden in Azië van elkaar gescheiden door ruim drieduizend kilometer. Aan het einde was hier nog een paar honderd van over. Hiermee intensiverde de Great Game richting het einde van negentiende eeuw verder en stegen de spanningen tussen Rusland en Groot-Brittannië.⁶⁶

⁶² Hopkirk, *The Great Game*, 1 – 7.

⁶³ Idem, 5.

⁶⁴ Idem, 7.

⁶⁵ Kandyba-Foxcroft, *Russia and the Anglo-Boer War*, 7.

⁶⁶ Hopkirk, *The Great Game*, 4.

De Oosterse Kwestie

De gespannen relatie tussen Rusland en Groot-Brittannië vloeide niet enkel uit de Great Game voort. De relatie tussen beide landen was al langer ernstig verzuurd. In 1877 raakte het Russische rijk in een oorlog met het Ottomaanse Rijk. Formeel wilde Rusland hiermee de Christelijke onderdanen die in de Balkanregio leefden beschermen tegen de Ottomanen. Maar het Ottomaanse Rijk, met haar toegang tot de Middellandse Zee via Istanbul, was ook van grote strategische waarde voor Rusland.

De oorlog was hard en bloederig, maar de overwinning kwam er voor het Russische rijk in 1878. Groot-Brittannië en Oostenrijk, die niet al het Ottomaanse grondgebied in Russische handen willen laten vallen, eisten een herziening van het verdrag dat getekend was door Rusland en het Ottomaanse rijk. Mochten de Russen hier geen gehoor aan geven, dreigden zij met een gezamenlijke oorlog tegen hen. Hiermee kwam het tot het Verdrag van Berlijn in 1878 waarbij Rusland, Groot-Brittannië, Oostenrijk, Frankrijk, Italië, het Ottomaanse Rijk en Duitsland aanwezig waren. Het resultaat van deze zogenaamde 'Oosterse kwestie' was dat Rusland minder gebieden overhield dat het had gehoopt na de overwinning op de Ottomanen. Zo kwam het dat voor Rusland een militaire overwinning veranderde in een diplomatieke nederlaag. Een nederlaag die gevoeld werd door de Russen en in grote mate Groot-Brittannië werd aangerekend.⁶⁷

Nicky, Willy en Victoria

Wat de internationale situatie verder compliceerde voor Rusland, was het feit dat het met zowel Frankrijk, Groot-Brittannië en Duitsland sterk economisch verweven was. Bovendien hadden de koningshuizen van Duitsland, Groot-Brittannië en Rusland nauwe banden. Zowel tsaar Nicolaas II als keizer Wilhelm II waren kleinkinderen van de Britse koningin Victoria. Victoria was daarnaast peetkind van tsaar Alexander I, haar doopnaam Alexandrina is ook naar hem vernoemd. Tsaar Alexander I was de overgrootvader van Nicolaas II. Bovendien was de vrouw van Nicolaas II, Alexandra, een kleinkind van Victoria II en erg trots op haar Britse achtergrond volgens Apollon Davidson.⁶⁸ Het onderlinge briefverkeer bleef ook gedurende de Boerenoorlog vriendelijk tussen Duitsland, Rusland en Groot-Brittannië. In het briefverkeer van de keizer aan de tsaar werd verwezen naar hun respectievelijke koosnamen 'Nicky' en 'Willy'.⁶⁹

De Boerenoorlog brak aan in een periode waarin Rusland nog niet in staat was een oorlog te voeren tegen Groot-Brittannië. Anderzijds had het nog wel ambities op de lange termijn voor expansie in Azië en wilde het daarnaast ook het internationale aanzien hooghouden. Nicolaas II stond voor de uitdaging om deze laatste twee doelen dichterbij te laten komen, zonder militair in de

⁶⁷ Kandyba-Foxcroft, *Russia and the Anglo-Boer War*, 1 – 5.

⁶⁸ Davidson en Filatova, *Russians and the Anglo-Boer War*, 218.

⁶⁹ Wilhelm II, *Willy-Nicky, volledige correspondentie van ex-keizer Wilhelm aan tsaar Nicolaas 1894 – 1914*, vert. D. Levine (Amsterdam 1919) 40 – 55.

Boerenoorlog verwickeld te raken. Pacifistisch beleid tot het land Groot-Brittannië economisch en militair was bijgebeend, leek daarmee het uitgangspunt van Nicolaas II. Rusland zou haar kans moeten afwachten op een manier waarbij het niet over zou komen als zwakte richting de internationale gemeenschap. Zouden de andere mogendheden het Russische onvermogen doorkrijgen, kon dat desastreus gevolgen hebben voor de Russische ambities in Azië. Ondanks de nauwe familiale banden tussen Rusland, Duitsland en Groot-Brittannië, was de relatie met Groot-Brittannië ernstig verzuurd door de Great Game en de Oosterse Kwestie. Kandyba-Foxcroft somt de situatie voorafgaand aan de Boerenoorlog als volgt op: Rusland had één partner en gunstig gezinde grootmacht in Frankrijk. Daarnaast had het één schijnvriend, Duitsland en één, officieel neutrale, vijand in Groot-Brittannië.⁷⁰

De Boerenrepublieken en de aanloop naar de oorlog

Het zuidelijke puntje van Afrika was al langer bewoond door Afrikaanse gemeenschappen, maar de eerste Europeanen vestigden zich in hier in 1652. In dit jaar werd de Kaapkolonie gesticht door Nederlander Jan van Riebeeck namens de Vereenigde Oostindische Compagnie. De Kaapkolonie functioneerde hoofdzakelijk als een tussenstop van Europa naar Azië waar de schepen hun voorraden konden verversen. De kolonie was in handen van de VOC en laatstgenoemde stelde de prijzen vast voor producten. Dit leverde steeds meer spanningen op met de Europeanen die permanent in de kolonie woonden. In de achttiende eeuw groeide de witte bevolking in de Kaapkolonie van circa vijfduizend naar ruim zeventigduizend. Met de toenemende bevolkingsdichtheid, trokken boeren steeds verder landinwaarts. Deze boeren leefden in grote mate van isolatie en begonnen zich niet alleen als boer van beroep te identificeren, maar ook als bevolkingsgroep. De term Boer als bevolkingsgroep stamde dan ook uit deze periode. Het geïsoleerde bestaan resulteerde in een sobere, eenvoudige levensstijl met een beperkt beeld van de wereld buiten hun eigen leefsfeer. Sampie Terreblanche constateerde dat de Europese Verlichting de Boeren volledig voorbijging.⁷¹ Gedurende de expansie van de Boeren landinwaarts, kwamen zij in contact met verschillende Afrikaanse bevolkingsgroepen zoals de Zoeloe, Khoi-Khoi en Xhosa. Dit leverde spanningen bij alle partijen op en resulteerde in verschillende gewapende conflicten over de grond en het vee.⁷²

Aan het begin van de negentiende eeuw kwam de Kaapkolonie in handen van het Britse rijk na de ineenstorting van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. Hoewel de Boeren met de VOC een gespannen relatie hadden, waren er nog wel gevoelens van verwantschap. Bij de Britten

⁷⁰ Kandyba-Foxcroft, *Russia and the Anglo-Boer War*, 5.

⁷¹ Terreblanche, *A History of Inequality Inequality*, 169.

⁷² H. Giliomee, *Afrikaners Biography of a People* (Tafelberg 2003) 120 – 123.

ontbrak dit volledig en in een zoektocht naar betere grond en onafhankelijkheid trokken ruim vijftienduizend Boeren definitief weg uit de Kaapkolonie. Na een periode van rondtrekken, resulteerde dit in de stichting van de Zuid-Afrikaansche Republiek op 16 januari 1852 rondom de rivier Transvaal. De Zuid-Afrikaansche Republiek stond informeel en onder de eigen bevolking bekend als Transvaal. Dit onderzoek hanteert omwille van de duidelijkheid met het hedendaags Zuid-Afrika en de kortere benaming uitsluitend Transvaal. Twee jaar later werd op 10 april de naburige Boerenrepubliek Oranje-Vrijstaat gesticht. Beide staten beschouwden zich als onafhankelijk, maar door de gemeenschappelijke achtergrond en ligging naast elkaar waren zij nauw verbonden aan elkaar.⁷³

Voor Groot-Brittannië waren de onafhankelijke Boerenrepublieken te midden van de Britse gebieden een doorn in het oog. De ontdekking van de diamantaders in 1866 intensiverde de drang bij de Britten om de republieken bij het Britse rijk te voegen.⁷⁴ Hierop annexeerden de Britten in 1877 de gebieden zonder veel verzet en met beloftes van bescherming en economische groei. Nadat van economische voorspoed weinig terecht kwam en er steeds meer belasting betaald moest worden, groeide het verzet onder de Boeren. Onder leiding van Transvaalse president Paul Kruger herwonnen zij hun onafhankelijkheid met de Vrijheidsoorlog in 1881.⁷⁵ Vanwege conflicten in andere gebieden waren de Britten niet in staat om de Boerenopstand neer te slaan en gingen op dat moment akkoord met de vrede.

In de hierop volgende jaren ging het de Boeren voor de wind. De ontdekking van een goudader van ongekend formaat bij Witwatersrand betekende dat de Boeren hun achtergestelde boerenlandschap in korte tijd konden transformeren in een moderne mijngemeenschap. Goud werd de motor van de Transvaalse economie. Binnen twee jaar waren er bijna vijftig mijnen in de Boerenrepublieken waarmee het een kwart van het totale goud in de wereld delfde.⁷⁶

Het ontdekte goud bleek echter zowel een zege als vloek. Grote hoeveelheden mensen trokken naar het gebied op zoek naar werk en rijkdommen. De stad Johannesburg ontstond aan de rand van deze goudader en tien jaar na de stichting in 1886 had het al honderdduizend inwoners. Van al deze inwoners waren slechts zesduizend Boers. De rest kwam voornamelijk uit andere Europese landen. De sterke groei van inwoners en industrie bracht niet alleen economische voorspoed met zich mee. Johannesburg zag ook een toename aan criminaliteit, drankmisbruik en prostitutie. Dit stond in schril contrast met de sobere Boerenlevensstijl. De Boeren behandelden de Uitlanders, zoals de nieuwe kolonisten genoemd werden door de Boeren, met minachting en

⁷³ G. Eybers, *Select Constitutional Documents Illustrating South African History 1795 – 1910* (Londen 1910) 448.

⁷⁴ Chamberlain, *The Scramble for Africa*, 71 – 74.

⁷⁵ Giliomee, *Afrikaners*, 189.

⁷⁶ H. Giliomee en B. Mbenga, *New History of South Africa* (Tafelberg 2007) 203 – 206.

afgunst. De Uitlanders en Boeren groeiden hierdoor steeds verder uit elkaar.⁷⁷

Het bestaan en de huidige welvaart van de Boerenrepublieken waren een smet op het Britse streven naar een verenigd Zuid-Afrika onder de Britse vlag. De ontzetting hierover resulteerde in een wilde gok om de regeringen van de Boerenrepublieken omver te werpen. In 1895 viel een klein Brits leger onder leiding van Leander Jameson Transvaal binnen en hoopte een opstand onder de niet-Boerse bevolking te ontketenen. De zogenaamde Jameson Raid mislukte echter hopeloos en hielp de Boeren juist op diplomatiek vlak. Vanuit Europa ontvingen de Boeren felicitaties van verschillende staatshoofden met hun overwinning. Keizer Wilhelm II liet zich bij uitstek lovend uit in zijn bekend geworden telegram.

*Hierbij druk ik mijn gelukwensen uit dat u en uw volk er door uw eigen vastbesloten daden en zonder hulp te vragen van bevriende mogendheden, in geslaagd bent de orde weer te herstellen ten koste van de gewapende horden die uw land binnenvielen en de vrede wilden verstoren, en de onafhankelijkheid van uw land te waarborgen tegen aanvallen van buitenaf.*⁷⁸

Ook schreef de Duitse keizer zijn neef tsaar Nicolaas II in Rusland over de mislukte inval van de Britten.

*De republiek Transvaal is op een uiterst laaghartige wijze aangevallen, en kennelijk niet zonder voorkennis van Engeland. Ik heb tegen Londen ferme taal gebezigd en ik heb contact opgenomen met Parijs om onze bedreigde belangen gemeenschappelijk te verdedigen... ik zal nooit toestaan dat de Britten Transvaal uitroeien!.*⁷⁹

De berichten van Wilhelm II pasten goed binnen de Weltpolitiek die Duitsland nastreefde. Het land stelde zich niet onderdanig op voor Groot-Brittannië, maar leek het juist uit te dagen. Het streefde een plek voor zichzelf na naast de wereldmachten en schuwde hierbij geen machtsvertoon. Het eerste telegram dat Wilhelm II stuurde richting de Transvaalse president en bekend werd als het Kruger-telegram leverde, nadat het per ongeluk gepubliceerd werd, veel commotie op in Europa. In Groot-Brittannië werd verontwaardigd gesproken over de 'vijandige houding van de keizer'.⁸⁰ De Britse pers sprak vernietigend over de keizer en bij enkele Duitse winkeliers werden zelfs de ruiten

⁷⁷ Terreblanche, *A History of Inequality*, 179 – 190.

⁷⁸ Carter, M., *The three emperors: three cousins, three empires and the road to World War One* (London 2010) 192.

⁷⁹ Idem, 192 - 193.

⁸⁰ Idem, 193.

ingegooïd.⁸¹ De grootmoeder van keizer Wilhelm II, de Britse koningin Victoria, stuurde hem een persoonlijk bericht waarin ze zijn telegram bekritiseerde. Het Britse koningshuis accepteerde de inmenging van de keizer niet en betreurde de afbrokkelende betrekkingen tussen de huidige oppermacht en de opkomende uitdager.

Als je grootmoeder ... kan ik me er niet van weerhouden mijn diepe spijt te betuigen over het telegram dat je naar president Kruger hebt gestuurd ... Ik beschouw het als een onvriendelijke daad jegens dit land, hoewel ik er zeker van ben dat dit niet zo bedoeld was, maar het heeft hier een pijnlijke indruk gemaakt ... Het optreden van dr. Jameson was natuurlijk helemaal verkeerd en volkomen ongerechtvaardigd; maar gezien de heel bijzondere positie waarin Transvaal zich ten opzichte van Groot-Brittannië bevindt, was het denk ik beter geweest als je helemaal niets gezegd had ... Het is altijd onze diepe wens geweest goede betrekkingen met Duitsland te onderhouden en gezamenlijk te handelen, maar ik vrees dat jullie tussenpersonen in de koloniën precies het tegendeel doen, wat ons heel veel pijn doet.⁸²

In 1896 zag de situatie er voor de Boeren rooskleurig uit. De aanvallen van de Britten waren afgeslagen en daarnaast leek het de steun te hebben van de overige Europese mogendheden. Bovendien kwam er uit de mijnen een constante stroom van inkomen waarmee de modernisering van het landschap kon worden gefinancierd. Voor de Britten was de zaak echter niet afgedaan met de mislukte coup poging. Tussen 1896 en 1899 wachtte het af en werd gezocht naar een voet tussen de deur om zich te bemoeien met de Boerenrepublieken of hun onafhankelijkheid te betwisten. Deze werd gevonden in de situatie rondom de achtergestelde Uitlanders. Onder deze groep waren veel Britten die geen stemrecht hadden en op andere manieren benadeeld werden ten opzichte van de Boeren. Hoewel de situatie van de Uitlanders in de Boerenrepublieken beter was op vrijwel elk vlak, dan de situatie voor niet-Britten in Britse gebieden, sprak het Britse koloniale bestuur van schande.⁸³ Geleidelijk voer het de druk steeds verder op en verplaatste Groot-Brittannië troepen vanuit het hele koloniale rijk naar de grens met de Boerenrepublieken. Op 9 oktober 1899 was de situatie voor de Boeren onhoudbaar geworden en stelden de Britten voor een ultimatum: 'haal uw troepen weg bij onze grens, of wij verklaren u de oorlog.'⁸⁴ Drie dagen later braken de eerste gevechten uit tussen de Boeren en Britten, de rest van de wereld keek nauwlettend toe.

⁸¹ Carter, *The three emperors*, 192 – 193.

⁸² Idem, 193.

⁸³ Leyds, *Eenige Correspondentie*, 49 – 50.

⁸⁴ Idem, 168.

Hoofdstuk 2: oorlog en ondersteuning

Na maanden van spanning tussen de Boeren en de Britten, brak de Boerenoorlog formeel uit op 12 oktober 1899. Een maand eerder was de Britse legerleiding akkoord gegaan met een troepenuitbreiding in Zuid-Afrika van 50.000 soldaten. Bij het uitbreken van de oorlog waren deze echter nog lang niet allemaal aangekomen in Zuid-Afrika. Op dat moment beschikten de Britten over circa 15.000 militairen in de Britse Kaapkolonie en het naburige Britse Natal.⁸⁵ Deze groep bleek niet opgewassen tegen de 20.000 Boeren die op dat moment vochten. Op alle fronten hadden de Boeren de bovenhand en drongen in korte tijd ver door in de Britse gebieden. Staatssecretaris Francis Reitz van Transvaal schreef hoopvol aan Willem Leyds in november 1899: “negen van de tien slagen hebben onze troepen gewonnen en de tiende was onbeslist, als het zo doorgaat met Gods zegen geloof ik daadwerkelijk dat wij de Engelsen uit Afrika zullen dwingen”.⁸⁶

In Europa was grote interesse in de oorlog. Dit vertaalde zich in een groeiende behoefte aan de laatste nieuwtjes uit Zuid-Afrika. In deze behoefte kon ruimschoots worden voldaan, door de technologische ontwikkelingen op het gebied van media in de voorgaande decennia. De komst van intercontinentale telegraaflijnen, de relatief lage prijzen voor het printen en de steeds beter ontwikkelde stoomschepen, betekenden een nieuw hoofdstuk in de informatievoorziening. Bovendien was een recordaantal van ruim tweehonderd oorlogsverslaggevers ter plaatse in Zuid-Afrika om verslag te doen van zich afspeelde.⁸⁷ Zowel de Boeren als Britten zetten een grote mediacampagne op gang om het publiek in het Europese vasteland aan hun zijde te krijgen. Kuitenbrouwer omschreef de Boerenoorlog zelfs als ‘de eerste grote mediaoorlog’.⁸⁸

Ondanks de dominante positie van Groot-Brittannië in de informatievoorziening met hun eigen telegraafkabels en nieuwsbedrijf Reuters, lukte het de Britten niet om grip te krijgen op de publieke opinie van het Europese vasteland. Net als de rest van Europa steunde het Russische publiek vrijwel unaniem de Boeren. De meeste Russen hadden nauwelijks kennis van de Boeren, laat staan voet gezet in Zuid-Afrika of een Boer ontmoet. Desalniettemin leefde een groot deel van de Russische bevolking enorm mee met de Boerenoorlog. Binnen alle lagen van de bevolking, van tsaar tot boer, was er interesse in wat er zich afspeelde in Zuid-Afrika. Dagelijks verschenen nieuwsberichten en opiniestukken over de Boerenoorlog in Russische kranten. Voor veel Russen was de strijd tussen de Boeren en de Britten een strijd tussen goed en kwaad. Volgens Kandyba-Foxcroft zag het leeuwendeel van de Russen het conflict als een oorlog die de goede, heroïsche en

⁸⁵ D. Judd en K. Surridge, *The Boer War* (Londen 2002) 75 – 102.

⁸⁶ Leyds, *Tweede Verzameling, Deel I Tweede Band*, 315 – 316.

⁸⁷ Kuitenbrouwer, *War of Words*, 8 – 11.

⁸⁸ J.J.V. Kuitenbrouwer, ‘A Newspaper War’? Dutch Information Networks during the South African War (1899 – 1902)’, in: *Low Countries Historical Review* (Amsterdam 2013) 127 – 150 aldaar, 127 – 135.

Godvrezende Boeren was opgelegd door de kwade, winst bejaagde buitenlanders, de Britten.⁸⁹ Om hieruit te concluderen dat de Boerensympathie enkel voortkwam uit haat tegen de Britten is onjuist. Om verschillende redenen voelde een deel van de Russische bevolking een verbinding met de boeren in Zuid-Afrika. Sommigen Russen herkenden zich in de sobere ideeën en eenvoudige levensstijl van de Boeren. Een Rus verklaarde in zijn ingezonden brief; 'Net als de Russische boer, die houdt van zijn land, dieren en het werken in de open lucht, zo doet de boer dat in Zuid-Afrika. De Boeren die hun land en boerderijen beschermen herinneren ons aan onze eigen boeren, die ook op veel momenten voor hun vrijheid hebben moeten vechten.'⁹⁰ Ook sympathiseerden Russen met de moed die de Boeren toonden. In de voorgaande eeuwen hadden de Boeren lang geworsteld om onafhankelijk te worden. Nu zouden zij deze zuurverdiende prijs niet zomaar opgeven, ook niet tegen een Britse overmacht. Enkele politiek actieve Russen spraken met lof over de strijd van de Boeren tegen de Britten als een Marxistische strijd tegen het kapitalisme. Een strijd die zij zelf ook voerden en waarin zij bondgenoten herkenden in Zuid-Afrika.⁹¹ Russen wilden zich ook graag vergelijken met de Boeren. De Boeren deden wat de Russen niet konden of durfden, vechten tegen het machtige Britse rijk.

Naast de sympathie voor de Boeren, was de anti-Britse houding wel degelijk aanwezig in de Russische publieke opinie. De Britten werden vrijwel unaniem verantwoordelijk geacht voor de uitgebroken oorlog. Enkele schrijvers lieten zich in algemenere zin negatief uit over het hebzuchtige en materialistische karakter van de inval door de Britten.⁹² Waar een Russische historicus zich met name uitsprak tegen het onrechtmatig binnenvallen van een erkende onafhankelijke staat⁹³, nam Bagrationi een minder genuanceerde toon aan. Zo sprak hij in zijn memoires over de Britten als 'Lucifers op aarde'.⁹⁴ Verder beschreef hij de Britten als 'beschaafde barbaren', die 'een spoor van tranen en bloed achterlieten waar zij gingen'.⁹⁵ Bagrationi's houding was extremer dan de gemiddelde Russische auteur die zich in kranten uitliet over de Boerenoorlog, maar geenszins uniek. De combinatie van sterke sympathiegevoelens jegens de Boeren en een diepgewortelde afgunst van de Britten, maakten dat de Boerenoorlog bijzonder sterk leefde onder de Russische bevolking.

Deze betrokkenheid die de Russen voelden met de Boerenoorlog uitte zich op verschillende manieren. In de eerste plaats werd de afschuw over de oorlog uitgesproken in de kranten. Duizenden artikelen, pamfletten en zelfs boeken verschenen in Rusland over het conflict. Onderwerpen liepen uiteen van verslagen van veldslagen, opiniestukken over de oorlog en vertalingen van Boerse

⁸⁹ Kandyba-Foxcroft, *Russia and the Anglo-Boer War*, 29 – 33, Davidson en Filatova, *Russians and the Anglo-Boer War*, 183 – 184.

⁹⁰ Kandyba-Foxcroft, *Russia and the Anglo-Boer War*, 33.

⁹¹ Idem, 48.

⁹² Idem, 59 – 60.

⁹³ Idem, 60.

⁹⁴ Bagrationi, *Bij de Boeren*, 83.

⁹⁵ Idem, 82.

literatuur. In de winter van 1899 en de eerste helft van 1900 waren er op bijna dagelijkse basis krantenberichten in de belangrijkste kranten in Sint-Petersburg en Moskou.⁹⁶

Een opvallende en prominente Russische volger van de Boerenoorlog was de schrijver, filosoof en politiek denker Lev Tolstoj. In zijn tijd en na zijn dood genoot hij veel invloed in zowel de Russische als mondiale debatten en werd meermaals genomineerd voor de Nobelprijs voor de Vrede. Zijn oordeel over zaken als oorlog werd dan ook op grote waarde geschat.⁹⁷ Tolstoj schreef op 4 december 1899 een brief aan medeschrijver en politiek activist Maxim Gorky over de Boerenoorlog. Deze werd later gepubliceerd in de krant Svobodnaya Misl. Ondanks zijn overtuigingen dat in een oorlog beide partijen schuldig zijn aan de destructieve gevolgen van een oorlog, merkte Tolstoj op: 'Ik weet dat het tegen mijn religieuze en morele principes ingaat, en dat ik niet moet juichen bij overwinningen voor de Boeren, die Britse soldaten doden, maar ik kan niet voorkomen dat bij het lezen van de Britse nederlagen, ik een golf van een geluk voel in mijn hart'.⁹⁸

Tolstoj was geenszins uniek in zijn sympathie voor de Boeren in de Russische pers. In kranten verschenen pamfletten onder de titels; 'Waarom we de Boeren de overwinning toewensen', 'Transvaal, een geschiedenis van lijden onder de Britten', 'De Boeren en hun gevecht voor vrijheid' en 'Een eeuw van onrecht'.⁹⁹ Ingezonden brieven waarin de overeenkomsten tussen Boeren en Russen werden benadrukt gingen in korte tijd van 'Net als de Russen, zijn het eenvoudige Boeren die voor hun vrijheid vechten', naar verder gezochte overeenkomsten als 'De Boeren lijken op Kozakken met hun baarden, sterke lichaam en onuitputbare uithoudingsvermogen' tot onjuiste aannames zoals 'De Boeren zijn orthodoxe Christenen en bijzonder streng gelovig'.¹⁰⁰ De auteur van de laatste brief probeerde zijn publiek bewust te misleiden of was zich niet bewust van het feit dat de Boeren gereformeerd waren. Het doel lijkt in ieder geval om de Russen en de Boeren ook op een religieus niveau dichter bij elkaar te brengen. De meeste Russen hoopten dat Europese mogendheden, inclusief Rusland, snel zouden ingrijpen ten gunste van de Boeren.

Het bleef bij de Russische bevolking niet alleen bij krantenberichten en discussies over de Boerenoorlog. In korte tijd ontstonden verschillende initiatieven om de Boeren verder te steunen. Via krantenoproepen en kerken werden comités opgericht met als doel de Boeren te steunen. De voornaamste hiervan was de hulporganisatie die ontstond in Sint-Petersburg onder leiding van de Nederlandse pastoor Hendrik Gillot.¹⁰¹ Vanuit zijn kerkgemeenschap zette Gillot het 'comité voor de

⁹⁶ Izedinova, *a few months with the Boers*, i – iv, Davidson en Filatova, *Russians and the Anglo-Boer War*, 183 – 185.

⁹⁷ Kandyba-Foxcroft, *Russia and the Anglo-Boer War*, 294.

⁹⁸ Idem, 294.

⁹⁹ Davidson en Filatova, *Russians and the Anglo-Boer War*, 178 – 180.

¹⁰⁰ Kandyba-Foxcroft, *Russia and the Anglo-Boer War*, 33.

¹⁰¹ Leyds, *Tweede Verzameling, Deel I Eerste Band*, 172 – 174.

hulp van gewonde Boeren' op, die uitgroeide tot het centrale punt van Russische steun aan de Boeren. Uit briefverkeer tussen Leyds en Gillot valt op te maken dat de Russische overheid in eerste instantie niet akkoord ging met het opzetten van hulpfondsen ten gunste van de Boeren.¹⁰² Gillot suggereerde hierover dat Rusland niet haar positie van neutraliteit te veel wilde weggeven. Via de minister van buitenlandse zaken kreeg Gillot later toch toestemming voor het organiseren van activiteiten waarmee geld kon worden opgehaald ten gunste van de Boeren.¹⁰³

Het eerste initiatief was een groots opgezet pamflet dat met hulp van de media veel aandacht kreeg in alle lagen van de Russische bevolking. Hierin klonk een emotionele roep om hulp voor de Boeren en werden Russen opgeroepen om donaties te doen. In november van hetzelfde jaar organiseerde Gillot een concert in Sint-Petersburg waarbij onder andere het volkslied van Transvaal ten gehore werd gebracht door een Russisch mannenkoor. In december 1899 ging een laatste collecte rond bij de Russen met de verkoop van foto's en briefkaarten met afbeeldingen van Boeren en typisch Boerse producten zoals een ossenwagen. Met de verschillende acties gecombineerd werd een bedrag van 100.000 roebels opgehaald.¹⁰⁴

Als coördinator van het comité stond Gillot in nauw contact met de afgevaardigde van de Boeren in Europa, gezant Willem Leyds. Leyds kon bij Gillot aangeven hoe de Boeren het best geholpen waren en op zijn plaats kon Gillot aangeven bij zijn achterban hoe de donaties besteed werden. Naast geldelijke donaties aan de Boeren, was er volgens Leyds grote behoefte aan medische steun.¹⁰⁵ De Boerenrepublieken bestonden op het moment van de Boerenoorlogen nog geen vijftig jaar. Ondanks hun stormachtige ontwikkeling in de laatste tien jaar, beschikten de Republieken gezamenlijk over slechts drie ziekenhuizen.¹⁰⁶ Met het uitbreken van de Boerenoorlogen waren deze niet alleen ruimschoots onvoldoende om de slachtoffers op te vangen, ook waren ze door hun vaste locatie ongeschikt om medische hulp aan het front te bieden. Waar behoefte aan was, waren dynamische, kleinschalige eenheden die medische hulp aan het front konden bieden en in makkelijk te verplaatsen uitvalsbases zwaardere gewonden op konden vangen. Ambulances brachten hiervoor een zeer geschikte oplossing met hun makkelijk op- en afbouwbaar veldhospitaal. Hieruit ontstond de derde en meest in het oog springende vorm van Russische steun aan de Boeren, vrijwilligers.

Een aanzienlijke groep Russen ging verder dan het schenken van donaties en besloot in Zuid-Afrika zijn of haar diensten aan te bieden aan de Boeren. Dit gebeurde via de contactpersoon in Rusland van de Boeren, Hendrik Gillot. Er waren twee groepen vrijwilligers die de reis wilden maken. Enerzijds waren er Russen die met de Boeren mee wilden vechten. Daarnaast waren er artsen en

¹⁰² Leyds, *Tweede Verzameling, Deel I Eerste Band*, 225 – 227.

¹⁰³ Kandyba-Foxcroft, *Russia and the Anglo-Boer War*, 195.

¹⁰⁴ Idem, 197.

¹⁰⁵ Leyds, *Tweede Verzameling, Deel I Eerste Band*, 142 – 143.

¹⁰⁶ Kandyba-Foxcroft, *Russia and the Anglo-Boer War*, 195.

verpleegkundigen die medische hulp wilden bieden aan de slachtoffers van het oorlogsgeweld. Vanaf het moment dat de oorlog uitbrak, wilde deze groep praktische informatie over hoe men naar Zuid-Afrika kon geraken. Volgens Davidson en Filatova meldden zich honderden vrijwilligers zich aan als verpleegkundige of arts om de Boeren te steunen.¹⁰⁷ Informatievoorziening, de hulp met plannen en het leggen van contacten verliep allemaal via pastoor Gillot. Hij ontving brieven zoals die van E. Kljutsjarjeva: 'Geachte heer Pastoor! Ik las uwe oproep [over financiële ondersteuning], maar bij gebrek aan middelen kan ik mijn diensten bieden als zuster van barmhartigheid. Ik hoorde dat u een brigade van zusters samenstelt om naar Transvaal te sturen voor het verplegen van gewonden Boeren. Ik verzoek u zeer als het mogelijk is mij bij deze brigade in te lijven. Ik heb het certificaat van zuster van barmhartigheid, dat aan mij door het bestuur van het Russische Rode Kruis uitgegeven is'. In een andere brief van A. Al'tovskaja klonk een vergelijkbare oproep: 'Bij gebrek aan de mogelijkheid om aan onze Afrikaanse broeders geldondersteuning te verlenen, zouden ik en drie vriendinnen van mij graag willen om als zusters van barmhartigheid naar Transvaal te worden gestuurd. Wij wisten niet waar naartoe wij ons moesten wenden om ons verzoek in te willigen, daarom richten wij ons tot u voor verdere instructies.'¹⁰⁸

Al snel werd duidelijk dat er vanuit de Boerenrepublieken geen mogelijkheden waren om de overtocht van vrijwilligers uit Europa te bekostigen. Wie mee wilde helpen in Zuid-Afrika moest dus zelf de financiering voor de reis regelen. Hierdoor werd het voor het grootste deel van de geïnteresseerden al onmogelijk om daadwerkelijk te vertrekken. Desondanks was er alsnog een groep van naar schatting tweehonderdvijfentwintig soldaten en twintig medici die de reis maakten. Van alle landen die hulp stuurden vertrokken alleen vanuit Nederland significant meer vrijwilligers naar Zuid-Afrika.¹⁰⁹

De medici die de reis maakten deden dit in twee afzonderlijke ambulances. De eerste kwam voort uit het Russische Rode Kruis, dat voor een deel ook gesubsidieerd werd door de Russische overheid. De ander kwam exclusief voort uit de 100 000 roebels uit de donaties van Russische burgers en stond onder de coördinatie van Gillot. De moeder van tsaar Nicolaas II, Maria Fedorovna, was beschermvrouwe van het Russische Rode Kruis. Al het handelen van het Russische Rode Kruis werd in haar naam gedaan.¹¹⁰ Dit bracht de Russische regering in een ongemakkelijke positie als het Russische Rode Kruis de Boeren zou steunen. De Russische overheid bood daarom zowel de Britse regering als de Boeren aan om een ambulance te sturen. De Britten waren bijzonder terughoudend

¹⁰⁷ Davidson en Filatova, *Russians and the Anglo-Boer War*, 149.

¹⁰⁸ J. van Wijngaarden-Xiounina, *Van assimilatie tot segregatie: De Nederlandse kolonie in Sint-Petersburg 1856 – 1917* (Groningen 2007) 172 – 173.

¹⁰⁹ Davidson en Filatova, *Russians and the Anglo-Boer War*, 45.

¹¹⁰ Kandyba-Foxcroft, *Russia and the Anglo-Boer War*, 200 – 210.

om buitenlanders toe te laten achter hun linies.¹¹¹ Het was dan ook geen verrassing dat de Britten dit aanbod beleefd weigerden. De Boeren daarentegen accepteerden het aanbod in grote dankbaarheid. Hiermee kon de Russische regering de Boeren alsnog steunen, zonder beticht te kunnen worden van partijdigheid.

De tsaar en zijn ambities

Niet alleen Russische burgers volgden de Boerenoorlog met grote interesse, ook de tsaar en zijn omgeving deden dit. Dat de Russische bevolking bijzonder uitgesproken was en actie ondernam, wilde geenszins betekenen dat dit voor de tsaar ook zou gelden. Zoals in het vorige hoofdstuk uitgelegd is, was het Rusland van 1899 een autocratische samenleving. De macht van het land was gevestigd in de tsaar, die niet werd gecontroleerd door een volksvertegenwoordiging. Hoewel een opstand natuurlijk niet in de interesse van de tsaar was, hoefde hij niet te handelen naar de mening van de Russische bevolking. Sterker nog, in het Russische rijk onder Nicolaas II werd hard opgetreden tegen demonstranten van de Russische regering.¹¹² Kritiek op de Russische regering werd onder Nicolaas II verder bemoeilijkt door de beperkte mate van persvrijheid die er was. Ambtenaren censureerden berichten die niet in overeenstemming met de officiële richtlijnen waren of verboden zelfs kritische kranten in het geheel. De tsaar was zich bewust van het feit dat wie de informatievoorziening in handen had, grote invloed kon uitoefenen op de bevolking. Volgens historicus Vincent Kuitenbrouwer was er in deze periode dan ook geen groot verschil tussen nieuwsvoorziening en propaganda.¹¹³

Toch werd de berichtgeving omtrent de Boerenoorlog over het algemeen ongemoeid gelaten in Rusland. Alleen publicaties waarin actie of zelfs militaire inmenging van de tsaar geëist werd, konden op een bezoek van een ambtenaar van de tsaar rekenen.¹¹⁴ Over het algemeen kwam de publieke woede over de Boerenoorlog de tsaar goed uit. Publiciteit over het conflict leidde af van interne problematiek en richtte de agressie op een externe vijand, Groot-Brittannië.

Niet alleen kwam het de tsaar en zijn omgeving politieke gunstig uit dat de oorlog in Zuid-Afrika was uitgebroken. Ook lijkt de tsaar zowel oprecht geïnteresseerd in de Boerenoorlog, als ook een sterke persoonlijke sympathie te hebben voor de Boeren. In de persoonlijke brief aan zijn zus, grootvorstin Xenia Aleksandrovna Romanova, die in zijn geheel als bijlage A is toegevoegd op pagina 54 schreef Nicolaas II het volgende:

¹¹¹ Kandyba-Foxcroft, *Russia and the Anglo-Boer War*, 100 – 154.

¹¹² Warth, *Nicholas II*, 19 – 30.

¹¹³ Idem, 19 – 30, Lincoln, *The Romanovs*, 610 – 630, Kuitenbrouwer, *A Newspaper War*, 131 – 136.

¹¹⁴ Kandyba-Foxcroft, *Russia and the Anglo-Boer War*, 306.

Net zoals jij en Sandro¹¹⁵ ben ik compleet in beslag genomen door de oorlog van Engeland tegen Transvaal. Dagelijks lees en herlees ik alle details in de oorlogsverslagen die ik via de Engelse pers kan bemachtigen hier in Duitsland. Ik ben blij dat Alice¹¹⁶ hetzelfde erover denkt als wij. Natuurlijk is ze geschokt over de officieren die omgekomen zijn. Maar wat kun je eraan doen? Het is altijd hetzelfde in al hun oorlogen!¹¹⁷

De brief bevestigde het beeld dat de Boerenoorlog niet alleen bij de Russische bevolking leefde, maar ook op de voet gevolgd werd door de tsaar en zijn omgeving. Zelfs tijdens zijn reis door Europa las hij de dagelijkse verslaggeving en correspondeerde hierover met zijn zus. De brief dateerde van 21 oktober 1899, oftewel tien dagen na het uitbreken van de Boerenoorlog. Het bevatte de belangrijkste en meest uitgesproken standpunten van Nicolaas II over de Boerenoorlog. Wat de uitgesproken standpunten extra bijzonder maakt, is dat het een persoonlijke brief betrof van de tsaar aan zijn zus. Het was niet de intentie van Nicolaas II om de brief te publiceren, wat de geloofwaardigheid ten goede komt.

Niet alleen is de grote interesse in de Boerenoorlog van de tsaar in overeenstemming met de Russische bevolking, ook is te lezen hoe Nicolaas II dezelfde partij koos in het conflict. Nicolaas II las met genoegen over de Britse tegenslagen en de Boerenoverwinningen. Verderop in het citaat zijn de verschillende motieven die de tsaar had voor zijn steun aan de Boeren te ontleden.

Ik kan mezelf er niet van weerhouden om mijn genoegen te uiten over het nieuws dat gisteren binnen kwam en reeds is bevestigd. Namelijk, dat tijdens een slag van generaal White twee hele Engelse bataljons en hun belegeringsmateriaal in handen van de Boeren zijn gevallen. Het is niet voor niks dat de oude Kruger in zijn ultimatum aan Engeland duidelijk maakte dat voordat Transvaal ten onder zou gaan, de Boeren de wereld versteld zouden doen staan met hun moed en standvastigheid. Zijn woorden lijken nu al te worden bevestigd. Ik ben er zeker van dat we meer van hun moed zullen zien, zelfs nadat het hele Engelse leger aangekomen is in Zuid-Afrika. Wat zou er gebeuren als ook de Boeren die in de Engelse kolonies wonen ook in opstand komen? Wat zou Engeland in dat geval doen? Hun 60.000 troepen daar zullen dan zeker niet genoeg zijn. De oorlog zal lang voortduren en waar zal Engeland haar versterkingen vandaan halen – toch niet uit India? Je weet dat ik niet verwaand ben, maar erg tevreden met de gedachte dat alleen ik in het bezit ben van de middelen die de loop van de oorlog in Afrika kunnen bepalen. In feite is het uiterst eenvoudig. Een enkel bevel is nodig om alle troepen in Turkmenistan te laten mobiliseren aan de grens. Dat is

¹¹⁵ Xenia's echtgenoot, grootvorst Alexander Michajlovitsj van Rusland.

¹¹⁶ Nicolaas' II echtgenoot, tsarina Alexandra Fjodorovna.

¹¹⁷ Kandyba-Foxcroft, *Russia and the Anglo-Boer War*, 291 – 293.

alles! Zelfs de machtigste zeemacht ter wereld kan niet voorkomen dat wij onze rekeningen vereffen op haar kwetsbaarste positie.

De tijd is echter nog niet rijp hiervoor. We zijn onvoldoende voorbereid voor serieuze actie, voornamelijk omdat Turkmenistan niet goed verbonden is met spoorlijnen vanuit het Russische binnenland.

Ik heb me wat laten gaan, maar je zult begrijpen dat af en toe de meest begeerde dromen in me naar boven komen en het onmogelijk voor me is om deze niet te delen.

Zelfs hier in Darmstadt is er groot enthousiasme voor de Afrikaanse Hollanders en genoegdoening over de tegenslagen van de Engelsen.

Wanneer deze brief bij je aankomt, zal ik al in Skornowitz zijn. Onderweg stop ik nog in Potsdam waar ik de Keizer¹¹⁸ zal ontmoeten. Ik ben van plan om hem ook op te stoken tegen de Engelsen en hem te herinneren aan zijn welbekende telegram dat hij Kruger heeft gestuurd.

...

Nu moet ik daadwerkelijk stoppen.

Tot ziens lieve Xenia.

Je liefhebbende Nicky.¹¹⁹

In de eerste plaats was er bewondering voor de moed van de Boeren. Zelfs met het vooruitzicht dat Britse versterkingen in de nabije toekomst zouden arriveren, gingen de Boeren het David tegen Goliath gevecht aan. De bewondering voor de Boeren ging echter gepaard met het genoegen dat gevoeld werd om de verliezen die de Britten leden. Over de voorgaande decennia waren de Britten tot antagonist van de Russische tsaren en hun ambities verworden. Hieruit vloeide ook de derde reden voor de grote interesse van Nicolaas II in de Boerenoorlog voort, de Russische ambities in Azië. Nicolaas II haalde genoegdoening uit de Britse ellende, maar zag ook mogelijkheden om de oude rekeningen van de Oosterse kwestie en de Great Game in Azië te vereffen. Dit zou kunnen gebeuren door een militair ingrijpen in een alliantie met Duitsland, waar Nicolaas II op lijkt te hinten met zijn uitspraak over het telegram van Wilhelm II. Nog gunstiger echter, was om de afrekening met Groot-Brittannië direct in Azië plaats te laten vinden. Dit was de plaats waar Rusland haar imperiale ambities had gevestigd en waar Groot-Brittannië al bijna de gehele negentiende eeuw een doorn in het oog was.¹²⁰ In een korte militaire analyse lijkt de tsaar de verwachting op te maken dat wanneer

¹¹⁸ De Duitse keizer Wilhelm II.

¹¹⁹ Kandyba-Foxcroft, *Russia and the Anglo-Boer War*, 291 – 293.

¹²⁰ Hutchinson, *Late Imperial Russia*, 42 – 56.

de Britten versterkingen willen overbrengen naar Zuid-Afrika, deze gehaald zullen moeten worden uit de Britse kolonie in India. Dit zou op haar plaats een verzwakking van de Britse verdediging betekenen van haar kolonie aldaar. Voor Rusland zou dit een unieke kans zijn om de Great Game in Azië tussen Rusland en Groot-Brittannië definitief in het voordeel van de Russen te kunnen beslissen. De afweging waar Rusland nu voor stond kwam neer op het volgende: moet het deze kans, die zich mogelijk voor een lange tijd niet meer zal voordoen, nu pakken of wachten tot het Russische rijk zich ontwikkeld heeft tot een moderne macht om de ambities te realiseren? De verleiding was bijzonder groot, maar dat was het risico ook.

Nicolaas II noemde dat alleen hij de middelen had om de loop van de oorlog in Zuid-Afrika te kunnen bepalen. Hiermee doelde hij op de mogelijkheid die hij als tsaar had om de Russische troepenmacht te commanderen.¹²¹ Met het leger kon druk gezet worden door deze richting de grens te verplaatsen van de Britse gebieden in Azië, wat zou betekenen dat het voor Groot-Brittannië niet mogelijk zou zijn direct grote versterkingen uit Azië over te brengen naar Zuid-Afrika. Dit zou de Boeren niet alleen direct op het slagveld een voordeel geven, ook gaf het hen meer tijd om een opstand onder de Boeren die leefden in de Britse kolonies te ontwaken. Niet alle Boeren waren destijds meegetrokken naar de nieuw gestichte koloniën Transvaal en Oranje-Vrijstaat. Een deel was achtergebleven en leefde nu onder Britse heerschappij in de Kaapkolonie of Natal. Zij kwamen cultureel gezien sterk overeen met de Boeren in Transvaal en Oranje-Vrijstaat en waren bovendien historisch verbonden. Hoewel hier meerdere pogingen voor ondernomen waren door de Boeren uit de onafhankelijke republieken, was dit nooit hun grootste prioriteit gedurende de Boerenoorlog en was het ook niet gelukt.¹²² Nicolaas II zou ook gehint kunnen hebben op een mogelijke alliantie met Duitsland waarmee militair kon worden ingegrepen. Niet alleen waren Nicolaas II en de Duitse keizer Wilhelm II familie, ook leken zij een goede persoonlijke band te hebben.¹²³ Bovendien had Duitsland zelf nauwelijks koloniale gebieden en mogelijke interesse in de Britse gebieden in Zuid-Afrika. Tegenover de Boeren met Russische steun was Groot-Brittannië mogelijk opgewassen in Zuid-Afrika. Zou Duitsland zich aansluiten bij de alliantie van de Boeren en Rusland, dan zou dat niet alleen een groot militair voordeel voor de Boeren opleveren, maar mogelijk zelfs het einde betekenen van de Britse gebieden in Zuid-Afrika.¹²⁴

Ondanks de vurige toon die Nicolaas II aanhaalde in zijn brief, bleef het bij deze woorden in de eerste maanden van de Boerenoorlog. Waar het publiek initiatieven op touw zette en in enkele gevallen zelfs de overstap naar Zuid-Afrika ondernam, was er van actie vanuit de tsaar weinig sprake.

¹²¹ Lincoln, *The Romanovs*, 683 – 740.

¹²² Bossenbroek, *Boerenoorlog*, 320 – 360.

¹²³ Carter, *The three emperors*, 15 – 30.

¹²⁴ Chamberlain, *Scramble for Africa*, 3 – 15.

Wel was het zo, dat tsaar het liet gebeuren dat de Russische bevolking en Russische kranten zich bijzonder agressief opstelden tegenover de Britten. Enkel in het geval waarin kranten zich direct tot de tsaar richtten en interventie eisten, werd hun toon gematigd. Voor de rest sprak de Russische regering de berichtgeving niet tegen en liet daarmee de schijn leven dat het zich aan het bezinnen was over hoe het zou reageren.¹²⁵

Bij vertegenwoordigers van Groot-Brittannië in Sint-Petersburg werd deze houding van de tsaar in ieder geval als onheilspellend opgevat. In zijn correspondentie aan de Britse regering bevestigde ambassadeur Charles Scott het negatieve beeld dat heerste in Rusland over Groot-Brittannië.¹²⁶ Scott schreef zelfs direct aan zijn premier Salisbury dat hij het vermoeden had dat de Russische regering naar manieren zocht om de Boeren verder te ondersteunen. Dit ging niet alleen om diplomatieke methodes, maar ook militaire.¹²⁷ Het beeld dat bij Groot-Brittannië heerste was dat Rusland bezig was met het vormen van een coalitie tegen hen. Daarnaast hield het rekening met de mogelijkheid dat Rusland Britse gebieden in Azië zou binnendringen. Het bezoek dat de tsaar bracht aan de Duitse keizer in november 1899, waarvan de inhoud niet bekend was bij Groot-Brittannië, droeg hier verder aan bij. Ook bezocht de Russische minister van buitenlandse zaken zijn Franse collega in de dagen direct na het uitbreken van de Boerenoorlog.¹²⁸ Kort na dit bezoek verplaatste de tsaar een deel van zijn vloot naar de Franse haven in Brest, als teken van de Frans-Russische verbondenheid. Hoewel de Russische vloot in het niet viel bij de Britse, maakte een Frans-Russische alliantie wel indruk op Groot-Brittannië.¹²⁹ Wat minder duidelijk was in Russische bronnen, maar duidelijk naar voren komt in de Britse correspondentie, zijn de gevoelens van onveiligheid aan Britse zijde. Ondanks de goede contacten van de Britse ambassade in Rusland en andere vormen van informatieverzameling die de Britten tot hun beschikking hadden, schreven zij de Russische regering een grote mate van onvoorspelbaarheid toe. De Britse leiding lijkt geenszins zeker te zijn van Ruslands intenties en volgende stappen.¹³⁰

De ambiguïteit van de Russische regering in haar houding rondom de Boeren lijkt daarmee een bewuste strategie te zijn. Ondanks het Britse besef dat Rusland op dat moment niet in staat was een oorlog met Groot-Brittannië te kunnen voeren, zorgde de mate van onzekerheid voor een voorzichtige houding ten opzichte van Rusland. Het maakte geen bezwaren bij de Russische troepenverplaatsingen vanuit het binnenland richting de grenzen van Afghanistan. Daarnaast bleek uit communicatie tussen de Britse gezant in Rusland en zijn regering in Londen dat Groot-Brittannië

¹²⁵ Kandyba-Foxcroft, *Russia and the Anglo-Boer War*, 50 – 75.

¹²⁶ Idem, 305 – 310.

¹²⁷ Idem, 305 – 310.

¹²⁸ Idem, 64.

¹²⁹ Idem, 66.

¹³⁰ Idem, 311 – 320.

zich bewust was dat Rusland in 1900 meermaals toenadering zocht met de Emir van Afghanistan. Of en hoe de Britten zonder de Boerenoorlog hier iets tegen hadden ondernomen is onzeker, maar het liet het in dit geval zonder protest gebeuren.¹³¹

Over de start van de Boerenoorlog kan geconcludeerd worden dat de Russische bevolking als een blok achter de Boeren stond. Het sterke sentiment tegenover de Boerenoorlog dat leefde onder de Russische bevolking zocht een uitlaatklep. De enorme hoeveelheden initiatieven die in de eerste maanden ontstonden, kunnen voor een deel ook verklaard worden doordat de Russische regering zich grotendeels afzijdig hield. Comités zoals die onder leiding van Gillot sprongen in op de behoefte van de Russische bevolking om iets te doen voor de Boeren. De tsaar bood in dit opzicht ook relatief veel ruimte voor de Russen om hun sympathie en frustratie te uiten in krantenberichten en initiatieven. Het paste in meerdere opzichten binnen zijn belangen. Ten eerste sloot het aan bij zijn eigen sympathie voor de Boeren, daarnaast schond hij de neutraliteit niet en bovenal kwamen zijn eigen gewenste doelen in Azië dichterbij. Meerdere vliegen in één klap tegen een bijzonder lage prijs.

Het tijl keert

Na het voorspoedige verloop van de oorlog voor de Boeren in de eerste twee maanden, begon de voorspoed geleidelijk terug te lopen vanaf eind december 1899. Britse versterkingen arriveren in de Kaapkolonie en de Britten weten de opmars van de Boeren steeds beter het hoofd te bieden. Vanaf januari 1900 worden de Boeren zelfs weer teruggedrongen op een aantal fronten. De strijd was nog niet verloren voor de Boeren, maar in januari 1900 en februari 1900 was een kentering zichtbaar waarin het initiatief verschoof naar de Britten.¹³²

Niet alleen het initiatief van de oorlog veranderde in deze periode, ook de rol die Rusland hierin had. Waar in de eerste maanden het Russische volk pamfletten schreef, geld inzamelde en op andere manieren acties ondernam, liep dit geleidelijk wat terug. In Zuid-Afrika kwam de rol van Russische burgers juist tot uiting vanaf januari 1900. Na lange boottochten arriveerden de vrijwilligers bij de Boeren om mee te vechten of medische hulp te bieden. Vanaf dit moment waren zij de meest actieve en zichtbare Russische betrokkenheid bij de Boerenoorlog.¹³³ Bagrationi was waarschijnlijk de eerste Russische vrijwilliger die vanuit Rusland aankwam in Zuid-Afrika. Voor het uitbreken van de oorlog was hij al onderweg naar Afrika. Hij zou met een aantal vrienden op avontuur gaan, het doel was om op leeuwen te jagen.¹³⁴ Tijdens een tussenstop in Alexandrië hoorde Bagrationi over de zojuist uitgebroken Boerenoorlog en het onrecht dat in zijn ogen de Boeren werd aangedaan. Hierop brak hij op slag zijn plannen voor de leeuwenjacht af en vertrok met het eerste

¹³¹ Kandyba-Foxcroft, *Russia and the Anglo-Boer War*, 68.

¹³² Bossenbroek, *De Boerenoorlog*, 300 – 344.

¹³³ Davidson en Filatova, *Russians and the Anglo-Boer War*, 175 – 190.

¹³⁴ Bagrationi, *Bij de Boeren*, 63.

schip een paar dagen later richting Zuid-Afrika.¹³⁵ De reis naar Zuid-Afrika legde al een deel van de onderbouwing bloot waarom Bagrationi de enorme onderneming waagde. Hij was op zoek naar avontuur en wilde bovendien een naam voor zichzelf maken. Bagrationi verwees in zijn memoires vaak naar helden uit de Georgische mythen.¹³⁶ In zijn keuze om op leeuwen te jagen en de Boeren te helpen, leek hij ook hierdoor beïnvloed. Bagrationi wilde zijn eigen heldenverhaal krijgen en een eigen plaats in de Georgische mythes. De tweede zoon uit een kwijnend koningshuis was geenszins een manier om herinnerd te worden. Daarnaast speelde naar eigen zeggen ook mee dat hij zich direct bij het horen over de Boeren verbonden met hen voelde. Bagrationi herkende zich in het lot van de Boeren. Het lot van een kleiner volk dat door een grotere, arrogante macht werd veroverd, herinnerde hem ook aan het lot van Georgië dat had geleden onder de Mongolen, Perzen en Ottomanen. Door de Boeren te helpen steunde hij niet alleen een volk waar hij na het horen van verhalen al van hield, ook was het een manier om wraak te nemen op vijand van Rusland, Groot-Brittannië.¹³⁷ Hoewel zijn relatie met Rusland complex was door zijn Georgische trots en verlangen naar een onafhankelijk Georgië, bleef hij Rusland trouw. Hij was naar eigen zeggen de tsaar dankbaar voor de bescherming die het Georgische volk kreeg en wilde dit terugbetalen door voor de Russische eer te vechten in Zuid-Afrika.

Hoewel ook Izedinova het een avontuur noemde om naar Zuid-Afrika te vertrekken, wogen voor haar andere redenen zwaarder. Zelf noemde zij als belangrijkste reden haar plichtsgevoel om slachtoffers te helpen.¹³⁸ Ook speelde het hooghouden van de Russische eer een belangrijke rol. Zo benoemde zij meermaals het gedrag van andere vrijwilligers in Zuid-Afrika in positieve en negatieve zin.¹³⁹ Hierbij viel met name op hoe er bij de verschillende Russen aandacht gelegd werd op de mate waarin zij zich als landgenoot wel of niet naar behoren gedroegen.

Een zoektocht naar avontuur, sympathie voor de eenvoudige Boeren en het bestrijden van de Britten gold waarschijnlijk ook voor veel andere Russische vrijwilligers als voornaamste reden om te vertrekken, vermoedden Davidson en Filatova.¹⁴⁰ In het bronmateriaal dat van hen bewaard is gebleven, leken maar weinig vechtende Russen goed onder woorden te kunnen brengen wat hen bewoog om alles achter te laten voor de onbekende Boeren aan de anderen kant van de wereld. Het lijkt een onderbuikgevoel te zijn geweest, een mengeling van verschillende emoties.¹⁴¹

Per vrijwilliger lijkt er wel veel verschil te zitten in welke mate de verbondenheid met de

¹³⁵ Bagrationi, *Bij de Boeren*, 69 – 75.

¹³⁶ Idem, 1 – 5, Idem, 14, Idem, 37.

¹³⁷ Idem, 70 – 72.

¹³⁸ Izedinova, *a few months with the Boers*, 7.

¹³⁹ Idem, 7, Idem, 110, Idem, 140.

¹⁴⁰ Davidson en Filatova, *Russians and the Anglo-Boer War*, 45 – 50.

¹⁴¹ Idem, 52 – 60.

Boeren, de zoektocht naar avontuur of juist meer opportunistische redenen dominant waren. In zowel het briefverkeer van Leyds als Izedinova valt de ergernis te lezen over vrijwilligers die in de troebele vijver van de Boerenoorlog hoopten te kunnen vissen voor rijkdommen.¹⁴² Enkelingen maakten misbruik van de gastvrijheid van de Boeren zonder een schot te willen lossen. Zij hoopten volgens Izedinova na de oorlog op stukken grond of belangen in de mijnen. Na de slechte ervaringen die de Boeren hadden met de gelukzoekers rondom de goudmijnen, waren de Boeren daarom bijzonder huiverig tegenover de komst van de Europeanen die hen belangeloos zeiden te willen helpen.

De kille of zelfs achterdochtige ontvangst van de Boeren viel ook terug te lezen bij Izedinova. Zij beoordeelde de Boeren als argwanend, zelfs tegenover het Rode Kruis.¹⁴³ Onder de Boerenbevolking gingen geruchten dat Britse spionnen zich voordeden als vrijwilligers. Iedere vrijwilliger en zijn of haar goede intenties werden daarom onderworpen aan wantrouwen door de Boeren. De Boeren waren dan ook niet bereid mede te delen waar hun troepen gestationeerd stonden of waar zij van plan waren naartoe te trekken, ook al maakte dit het werk voor de ambulances nagenoeg onmogelijk.¹⁴⁴ De ambulances waren opgezet als dynamische eenheden die snel op en af konden bouwen om daarmee de Boeren aan het front zo goed als mogelijk van medische hulp te kunnen voorzien. Doordat de Boeren weigerden mede te delen waar zij gestationeerd waren of het Rode Kruis mee lieten gaan in de richting van het front, waren zij veroordeeld om in de hoofdstad Pretoria te blijven. Hier werd het eerste veldhospitaal opgezet en werden de slachtoffers die per trein Pretoria bereikt hadden verzorgd. Izedinova frustreerde zich dat zij vrijwel niets te doen had, terwijl haar hulp elders goed gebruikt kon worden.

De argwanende houding waaraan vrijwilligers uit Europa werden onderworpen, bleef Bagrationi opvallend genoeg bespaard. Sterker nog, hij werd persoonlijk welkom geheten door de Transvaalse president Paul Kruger. Kruger had grote interesse in Bagrationi die in traditionele Georgische kledij uitgedost was en daarmee een opvallend verschijning was in Zuid-Afrika.¹⁴⁵ Het grote contrast tussen de ontvangsten van de overige vrijwilligers en Bagrationi kan waarschijnlijk verklaard worden door de achtergrond van de Georgiër. Bagrationi was van adel, iets dat de Boeren bij zijn aankomst ook snel doorhadden volgens Bagrationi zelf. Volgens Bagrationi begrepen de Boeren niet goed wat de adel in Rusland precies inhield, maar associeerden zij dit wel met machthebbers.¹⁴⁶ Het is aannemelijk dat de Boeren hoopten via Bagrationi een ingang te hebben tot de Russische tsaar en daarmee de militaire steun van Rusland. Uit Transvaalse bronnen zoals het

¹⁴² Izedinova, *a few months with the Boers*, 7, W. Leyds, *Derde Verzameling Deel I* (Den Haag 1930) 44 – 47.

¹⁴³ Izedinova, *a few months with the Boers*, 18.

¹⁴⁴ Idem, 20.

¹⁴⁵ Bagrationi, *Bij de Boeren*, 80 – 82.

¹⁴⁶ Idem, 82.

briefverkeer van Leyds, blijkt ook dat veel hoop voor steun bij de Boeren was gevestigd in de Russische tsaar.¹⁴⁷ Bagrationi zelf bevestigde dit idee ook na zijn ontmoeting met Kruger. Hij had het idee dat de Boeren dachten dat hulp van Europese mogendheden ieder moment zou kunnen komen in januari 1900.¹⁴⁸

Voor de Russische vrijwilligers in Zuid-Afrika waren de eerste weken onwennig en in weinig opzichten wat zij van hun onderneming verwacht hadden. Met name vrijwillige soldaten werden met wantrouwen aanschouwd door de Boeren. De artsen en verpleegkundigen die met de ambulances waren overgekomen zaten in eerste instantie vast in de steden. Hier konden zij nog weinig betekenen voor de Boerenbevolking. Pas nadat de situatie voor de Boeren verslechterde in januari 1900 en zij de Russische vrijwilligers beter leerden kennen, kwamen de Russische vrijwilligers tot hun recht in Zuid-Afrika. De soldaten werden ingedeeld in militaire eenheden met Boeren en trokken naar de fronten. De verpleegkundigen werden onder begeleiding van de Boeren landinwaarts gebracht waar zij dicht bij de Boerenkampen hun eigen veldhospitaal op konden zetten. Vanaf dit moment ontstond er een constante stroom aan gewonde Boeren richting de ambulances. Ook trokken artsen en verpleegkundigen mee met de Boeren naar de slagvelden, waar zij direct eerste hulp konden bieden aan de gewonden.¹⁴⁹ De Russen in Zuid-Afrika begonnen nu daadwerkelijk een impact te maken op de Boerenoorlog.

Sympathie en opportunisme

Vanaf het moment dat het tij begon de keren voor de Boeren, zette de tsaar zich ook actiever in ten behoeve van de Boeren. Dit gebeurde in de eerste plaats door geruchten over een mogelijke interventie van Rusland in Azië rond te laten gaan. Dit liep zo hoog op dat gezant Willem Leyds in februari 1900 overtuigd raakte dat Rusland binnen afzienbare tijd Afghanistan binnen zou vallen.¹⁵⁰ Aan Britse zijde zorgde dit voor verder ongemak over hoe zij Rusland tegemoet moesten treden.

Op diplomatiek vlak initieerde Rusland ook acties ten gunste van de Boeren. Op 2 maart 1900 stuurde Rusland een telegram aan Duitsland en Frankrijk met het volgende: 'Het is de overtuiging van de imperiale regering dat het moment daar is voor de Europese mogendheden om op te treden om serieuze consequenties te voorkomen, die het gevolg kunnen zijn van de complete annexatie van de Zuid-Afrikaanse republieken. Hierom stelt de Russische regering een gemeenschappelijk optreden voor van de Europese mogendheden tegenover de Britse regering om verder bloedvergieten in Zuid-Afrika te voorkomen.'¹⁵¹ De omschrijving dat 'het moment daar is', is opmerkelijk, gezien de Boeren

¹⁴⁷ Leyds, *Tweede Verzameling, Deel II Bijlagen-Index*, 175 – 186, Leyds, *Derde Verzameling Deel I*, 186.

¹⁴⁸ Bagrationi, *Bij de Boeren*, 82 – 83.

¹⁴⁹ Davidson en Filatova, *Russians and the Anglo-Boer War*, 45 – 60.

¹⁵⁰ Leyds, *Tweede Verzameling, Deel I Eerste Band*, 260.

¹⁵¹ Kandyba-Foxcroft, *Russia and the Anglo-Boer War*, 77.

al voor de oorlog uitbrak constant de Russische tsaar om hulp vroegen. Het juiste moment in deze context was dus geenszins het juiste moment voor de Boeren, maar voor de tsaar zelf. Door nu de Boeren te steunen zou een langdurige oorlog in het verschiet liggen, iets dat direct tegen de belangen van Groot-Brittannië inging en in het voordeel van Rusland was.

Het initiatief van de tsaar was hoogstens bedoeld als diplomatieke of materiele steun. Bovendien droeg het bij aan de status die de tsaar verkreeg als bemiddelaar van internationale conflicten en opponent van het Britse rijk. In een officieel besluit dat enkele weken daarvoor door Nicolaas II werd ondertekend stond de Russische strategie bondig opgesomd. 'Een gemeenschappelijke coalitie met een andere mogendheid, welke dan ook, is geen mogelijkheid om op te treden tegen Groot-Brittannië', zo viel te lezen.¹⁵² Het was gericht aan de minister van buitenlandse zaken, Michail Moeravjov, en sloot een militair optreden in Zuid-Afrika door Rusland evident uit.

Frankrijk liet direct weten welwillend tegenover het Russische voorstel te staan en stelde voor de Verenigde Staten hier ook in te betrekken. Voor Frankrijk was het echter een voorwaarde dat Duitsland ook akkoord zou gaan. Beide landen waren nog geen dertig jaar hiervoor met elkaar in oorlog en het wantrouwen tegenover elkaar werd nog steeds gevoeld.¹⁵³ Duitsland trad echter dubbelzinnig op na het verzoek van tsaar Nicolaas II. Dit gebeurde doordat de keizer welwillend reageerde op het verzoek van Rusland enerzijds, maar vervolgens een vereiste stelde waarvan hij moest hebben geweten dat Frankrijk daarmee nooit akkoord zou kunnen gaan. Namelijk dat de grenzen tussen Frankrijk en Duitsland vastgelegd en gewaarborgd zouden worden voor de komende decennia.¹⁵⁴ Dit zorgde ervoor dat er van een verenigd optreden geen sprake was en daarmee de hele interventie door Europese mogendheden mislukte.

Vanuit de Boeren kwamen ook verzoeken tot diplomatieke hulp bij de tsaar. In maart 1900 richtte gezant Willem Leyds zich tot Nicolaas II met het verzoek tot arbitrage. Dit kwam voort uit afspraken die in mei 1899, enkele maanden voor de Boerenoorlog, gemaakt waren op de Vredesconferentie in Den Haag. De conferentie ontstond onder initiatief van Nicolaas II. Hier werden hoopvolle afspraken gemaakt en ondertekend door onder andere Groot-Brittannië, Duitsland, Frankrijk, Rusland en de Verenigde Staten. Eén van de afspraken die hier gemaakt was, betrof het verdrag voor de vreedzame beslechting van internationale geschillen. Het verdrag bepaalde dat "internationale arbitrage tot doel [heeft] het beslechten van geschillen tussen staten door hen gekozen arbiters en op basis van de eerbiediging van het recht."¹⁵⁵ De Boeren wilden de

¹⁵² Idem, 75.

¹⁵³ Chamberlain, *Scramble for Africa*, 3 – 15.

¹⁵⁴ Kandyba-Foxcroft, *Russia and the Anglo-Boer War*, 77 – 80.

¹⁵⁵ M. Shaw, *International Law* (Cambridge 2015) 759 – 760.

Boerenoorlog via arbitrage laten beslechten. Dit hield in dat een derde, neutrale partij uitspraak zou doen over het conflict waar de Boeren en Britten zich beiden aan zouden moeten houden. De Boeren stuurden deze verzoeken aan Frankrijk, Duitsland en Rusland.¹⁵⁶ In november 1899 had Leyds dit verzoek ook al officieel neergelegd bij de tsaar. Destijds ontving hij hierop geen respons. In maart 1900 werd het verzoek tot arbitrage opnieuw gestuurd en ditmaal toonde Nicolaas II zich welwillend tegenover dit voorstel. Voorwaarde om op te kunnen treden was wel dat niet alleen de Boeren, maar ook de Britten akkoord zouden gaan met arbitrage.¹⁵⁷ De Britten, die in deze fase van de oorlog steeds meer de overhand hadden, sloegen het voorstel direct af. Zij verwachtten dat de oorlog binnen de kortste keren voorbij zou zijn.

Nicolaas II was zich waarschijnlijk bewust van het feit dat Groot-Brittannië hier nooit mee akkoord zou gaan. Wel wilde hij een poging ondernemen om de Boeren op niet-militaire wijze te steunen, zonder de neutraliteit te schenden. De Russische strategie hierover werd kort en bondig opgesomd in een geheime notitie van Nicolaas II aan Moeravjov in maart 1900. Hierin stond uitgelegd dat 'de Russische overheid zich geen scenario kon voorstellen waarin het in een coalitie met een andere mogendheid zou treden tegenover Groot-Brittannië. Nu het minder goed gaat met de Boeren, is besloten om het conflict wat te neutraliseren en de Britse voorspoed te laten haperen door een demonstratie te geven'.¹⁵⁸ De betreffende demonstratie was een verdere troepenverplaatsing richting de Afghaanse grens. Vanuit de militaire basis in de Kaukasus konden de Russische eenheden in acht dagen bij de Afghaanse grens arriveren. Hierop kwam geen respons vanuit Groot-Brittannië. De demonstratie werd door Russische ogen als een groot succes beschouwd.¹⁵⁹

Op de achtergrond was Groot-Brittannië zelf ook druk met haar diplomatieke apparaat om een alliantie tussen de Rusland, Frankrijk en Duitsland te voorkomen. Voor de oorlog in 1898 had het al toenadering gezocht met Duitsland. Dit gebeurde op dat moment om de Russische opmars in Azië een halt toe te roepen. Hiermee hoopte het een Duits-Russisch verbond te voorkomen, mocht het op een conflict in Azië uitlopen.¹⁶⁰ Duitsland had op koloniaal gebied nauwelijks de vruchten kunnen plukken ten opzichte van de andere Europese mogendheden. Het was dan ook intensief zoekende naar manieren om hier verandering in te brengen. Groot-Brittannië maakte hier gebruik van door een geheim verbond voor te stellen waarin werd afgesproken dat beide landen elkaar niet zouden aanvallen. Duitsland zou dan de vrije hand krijgen in de Portugese overzeese gebieden, zodra

¹⁵⁶ Leyds, *Tweede Verzameling, Deel I Eerste Band*, 207 – 208.

¹⁵⁷ Leyds, *Tweede Verzameling, Deel I Tweede Band*, 501 – 506.

¹⁵⁸ Kandyba-Foxcroft, *Russia and the Anglo-Boer War*, 75.

¹⁵⁹ Idem, 75 – 76.

¹⁶⁰ Leyds, *Eenige Correspondentie*, 68 – 72.

Portugal deze zou loslaten door hun financiële problemen.¹⁶¹ Na het Russische voorstel tot een alliantie waar Duitsland zich dubbelzinnig in opstelde, stuurde de Keizer een geruststellend bericht aan het Britse koningshuis waarin het de Britten mededeelde dat Duitsland niet in een alliantie tegen hen zou treden.¹⁶² Duitsland had mogelijk overwogen dat haar belangen beter gediend waren bij een Brits verbond. Na Ruslands voorstel tot een alliantie samen met Frankrijk en de Duitse geruststelling richting Groot-Brittannië dat Duitsland zich afzijdig zou houden, ontving een Duits bedrijf een concessie om het treinnetwerk richting Bagdad aan te leggen.¹⁶³ Kandyba-Foxcroft omschreef de Keizer in deze context als opportunist.¹⁶⁴ Hoewel het op dat moment niet duidelijk was, hoefden de Boeren dus niet op steun van de Keizer te rekenen. De steun en toon van Wilhelm II in 1900 ten opzichte van zijn felicitaties die hij in 1896 stuurde, was definitief omgekeerd. Willem Leyds oordeelde na het horen van de inhoud van het verdrag tussen Duitsland en Groot-Brittannië dat 'De Keizer president Kruger verkocht had voor haar eigen belangen aan Groot-Brittannië'.¹⁶⁵

Met de transitie van de Boerenoorlog in Zuid-Afrika veranderde ook de rol die Rusland innam. Het momentum dat de publieke initiatieven hadden in de eerste maanden, ebde langzaam weg. Het enthousiasme dat de eerste Boerenoverwinningen teweegbracht verstomde, andere zaken eisten de interesse op den duur op en de Russische regering nam meer actie ten gunste van de Boeren. In Zuid-Afrika zelf begon de meest impactvolle en zichtbare betrokkenheid van Rusland met de Boerenoorlog juist tot uiting te komen. Na een aarzelende start hadden de overgekomen vrijwilligers vanaf eind januari 1900 een betekenisvolle uitwerking op de oorlog en de Boerenburgers. Het afbrokkelen van de situatie van de Boeren, maakte ook dat de tsaar zich actiever opstelde. Met diplomatieke initiatieven probeerde Nicolaas II niet de oorlog op te lossen, maar de balans te herstellen tussen de vechtende partijen. Hoe langer de duur van de oorlog, hoe hoger de prijs werd die de Britten zouden betalen. Het opportunistische handelen van de tsaar was niet bedoeld om op korte termijn in te grijpen in Zuid-Afrika of Azië, maar het zorgde voor een groeiend ongemak bij Groot-Brittannië en een groter internationaal aanzien voor Rusland.

Een uitdovende kaars

Vanaf december 1899 arriveerden de eerste versterkingen vanuit Groot-Brittannië in Zuid-Afrika. In de maanden daarop bleven Britse soldaten arriveren vanuit het hele Britse rijk. Met ruim 150.000 versterkingen uit het hele Britse koloniale rijk, werd het de grootste troepenmacht die de Britten

¹⁶¹ Wilson, *International Impact of the Boer War*, 33 – 37.

¹⁶² Idem, 77.

¹⁶³ Idem, 67.

¹⁶⁴ Kandyba-Foxcroft, *Russia and the Anglo-Boer War*, 66.

¹⁶⁵ Leyds, *Eenige Correspondentie*, 69 – 70.

overzee hadden gezonden.¹⁶⁶ Niet alleen werden de overwinningen die de Boeren hadden geboekt op de Britten in de Kaapkolonie terugveroverd, ook trokken de Britten eind april 1900 de Boerenrepublieken binnen en stoomden op naar de hoofdsteden Pretoria en Bloemfontein. In deze periode raakten generaal Piet Cronjé en circa vijfduizend Boerensoldaten omsingeld door een grote Britse overmacht. Na een korte belegering werden zij gedwongen tot de overgave. Hiermee viel bijna een kwart van het totale leger van de Boeren weg. De situatie verslechterde in korte tijd van zorgwekkend naar hopeloos voor de Boeren. Dat wat al langer duidelijk was, werd nu definitief bevestigd; alleen met de interventie van een andere mogendheid was er nog hoop voor de Boeren.¹⁶⁷

Als laatste hoop werd een deputatie samengesteld van drie hooggeplaatste Boeren uit Transvaal en Oranje-Vrijstaat. Zij zouden zich aansluiten bij de al in Europa aanwezige gezant Willem Leyds in een ultieme poging om een Europese mogendheid te bewegen tot interventie. De arbitrage waar eerst nog rekening mee werd gehouden, was definitief van de baan na het afwijzende antwoord van Groot-Brittannië hierop.¹⁶⁸

De veranderde houding van de Duitse keizer ten opzichte van 1896 was ook de Boeren niet onopgemerkt gebleven. Na de dubbelzinnige reactie van Wilhelm II op het voorstel tot arbitrage, hadden de Boeren nog weinig vertrouwen in zijn welwillendheid. De afvaardiging van de Boeren richtte zich met name op Frankrijk en Rusland, omdat van deze landen nog hoop was dat zij wat konden betekenen voor de Boeren.¹⁶⁹ In april 1900 arriveerde de deputatie in Europa en trok na omwegen in Nederland en Duitsland naar Rusland. Voor aankomst van de delegatie in Sint Peterburg vernam de delegatie via de Russische minister van buitenlandse zaken dat Rusland enkel de garantie van Duitsland vereiste dat het zich niet zou mengen in de Boerenoorlog, om gezamenlijk met Frankrijk in te willen grijpen. Dit stemde de Boerendeputatie bijzonder hoopvol, maar bij hun aankomst leek de stemming gekeerd te zijn. De tsaar zelf weigerde de deputatie te ontvangen en alleen de gezant Willem Leyds, die al langer geaccrediteerd stond aan het Russische hof, kreeg een audiëntie bij de minister van buitenlandse zaken. De deputatie die speciaal was overgekomen uit Zuid-Afrika kreeg een koud onthaal aan het Russische hof. Een onderbouwing voor de veranderde houding van de tsaar ontving de delegatie niet, maar zij vermoedden dat Rusland bang was om beschuldigd te worden door Groot-Brittannië van het schenden van de neutraliteit.

Hoe verschillend was de ontvangst onder het Russische volk voor de afvaardiging van de Boeren. Ondanks een verbod om te protesteren tegen de Boerenoorlog en het publiceren over de

¹⁶⁶ B. Nasson, *The War for South Africa, The Anglo-Boer War 1899 – 1902* (Tafelberg 2010) 145 – 155.

¹⁶⁷ Zweers, *Boerenoorlog*, 33 – 34.

¹⁶⁸ C. Smuts, *Memoirs of the Boer War* (Johannesburg 1966) 20 – 30.

¹⁶⁹ Leyds, *Tweede Verzameling, Deel II Bijlagen-Index*, 169 – 175.

komst van de delegatie, werd de laatstgenoemde hartelijk ontvangen op het station in Sint-Petersburg. Onder leiding van pastoor Gillot was er een grote groep Russen toegestroomd om de Boeren te verwelkomen. Klaarblijkelijk steunden zij de Boeren nog steeds en hadden de hoop nog niet opgegeven. Volgens Kandyba-Foxcroft beschuldigden veel Russen hun regering ervan te weinig te doen voor de Boeren.¹⁷⁰ Van de massale steun die de Boeren in de eerste maanden ontvingen, was nu echter geen sprake meer. Nu de kranten niet meer bol stonden met berichten over de Boerenoorlog, ebde de aandacht geleidelijk hiervoor verder weg. Daarnaast had een deel van de Russen ook de hoop opgegeven op een goede afloop voor de Boeren. Het David tegen Goliath-gevecht bleek toch te mooi om waar te zijn.¹⁷¹ Naast de collecte voor extra materieel voor de ambulance in april 1900 was er nog één massaal initiatief dat na maart 1900 onder het Russische publiek ontstond. Gillot organiseerde na de overgave van generaal Cronjé een actie om de Boeren een hart onder de riem te steken. Uit een inzameling werd een zogenaamde Bratina gefinancierd. Dit was een grote, rijk versierde zilveren beker geplaatst op een satijnhouten voetstuk dat op haar plaats ook weer beschilderd en verfraaid was. De Bratina was daarmee op zichzelf al een handgemaakt kunstwerk waar kosten noch moeite voor gespaard waren. Net als de ambulance van Izedinova was het volledig betaald uit vrijwillige donaties via het comité onder leiding van Gillot. Daarnaast zat er ook nog een bijzondere symboliek aan de Bratina. In Rusland was een Bratina een bekend fenomeen dat gebruikt werd bij ceremonies. Hierbij werd de Bratina gevuld met drank, waarna de aanwezigen hun eigen, kleinere, beker hieruit konden vullen. De Bratina symboliseerde eenheid en broederschap voor de Russen. Het woord 'Bratina' is ook een verwijzing van het Russische woord voor broeder 'Brat'.¹⁷² Een meer treffender relatiegeschenk lijkt moeilijk denkbaar.

Hier kwam bovenop dat de Bratina gevuld was met 394 persoonlijke brieven van Russen uit alle lagen van de bevolking en ruim 70.000 handtekeningen van Russen die mee betaald hadden of hun steun wilden betuigen aan de Boeren. In de brieven werden opbeurende woorden geschreven en blijken van verbondenheid gegeven tussen beide volken. Zo werd gesproken over het lot van de Russen, die ook meerdere malen van hun vrijheid beroofd waren en geleden hadden onder invasies. Hieruit voelden Russen een sterke verbondenheid met de Boeren en hun lot. Daarnaast benoemden de schrijvers, die schreven namens 70.000 ondertekenaars, dat de vijand van de Boeren, ook hun eigen eeuwige vijand was. De hoop en het geloof werd uitgesproken dat de dag aan zou breken waarop Gods gerechtigheid zou zegevieren over deze duistere macht.¹⁷³

¹⁷⁰ Kandyba-Foxcroft, *Russia and the Anglo-Boer War*, 75.

¹⁷¹ Idem, 70 – 82, Davidson en Filatova, *Russians and the Anglo-Boer War*, 207 – 208.

¹⁷² Davidson en Filatova, *Russians and the Anglo-Boer War*, 183.

¹⁷³ Kandyba-Foxcroft, *Russia and the Anglo-Boer War*, 379 – 380.

De hoop die de briefschrijver had op een goede afloop voor de Boeren, leek lang niet meer zo te leven in de Russische samenleving zoals in de voorgaande maanden. Voor het Russische volk leken andere zorgen de aandacht te winnen ten opzichte van het Boerenleed. Na de annexatie van de Boerenrepublieken kwam er vanuit de tsaar ook geen verdere actie. Naast dat de mogelijkheden om Russische voordelen te halen uit de Boerenoorlog afnamen, was het lastig om een officiële positie van neutraliteit in te nemen nadat de Britten de Boerenrepublieken geannexeerd verklaard hadden.

Nadat het tij gekeerd was en de Boeren zich terugtrokken, nam het werk voor de ambulances exponentieel toe. Non-stop werkten de artsen en verpleegkundigen vanaf maart 1900. De ambulance van Izedinova kon al gauw niet met de bestaande capaciteiten de slachtoffers opvangen. Hierop werd contact gelegd vanuit Zuid-Afrika met Hendrik Gillot in Sint-Petersburg om extra geld over te maken. Volgens Izedinova werd snel geld bijeen verzameld door het comité onder coördinatie van Gillot en overgemaakt naar de ambulance. Hoe dit gecollecteerd werd, stond niet beschreven. Wel was de conclusie dat de ambulance binnen een maand tien extra bedden, tenten en bijbehorend linnengoed in Zuid-Afrika kon aanschaffen. De aanvullingen bleken echter niet opgewassen tegen de stroom aan gewonde Boeren. Binnen korte tijd werd de werkdruk zo hoog, dat het niet lukte om op tijd eten te bereiden en uit de delen, laat staan de Boeren medisch te behandelen.¹⁷⁴

Vanuit het perspectief dat landgenoten elkaar opzoeken, maar ook vanuit het praktische oogpunt dat de Russen niet goed konden communiceren met de Boeren, ontstond het initiatief tot het opzetten van een Russisch commando in het Boerenleger. Onderlinge verschillen en te lage aantallen lagen uiteindelijk in de weg om daadwerkelijk een Russisch commando te vormen. Wel vloeide hieruit een vrijwilligerscommando voort van circa 800 soldaten dat bestond uit niet-Boeren die wel aan hun zijde vochten.¹⁷⁵ Deze stond onder leiding van de Franse Georges de Villebois-Mareuil en Bagrationi maakte hier ook onderdeel van uit. In verschillende slagen vochten de vrijwilligers zij aan zij met de Boeren. Op enkele gevallen na van opportunisme waarin Russen zoveel mogelijk de gevechten ontlieden en zich ophielden rondom de hotels in Pretoria, leken zij positief bekend te staan bij de Boeren. In de eerste maanden van zijn verblijf was Bagrationi voornamelijk in de steden en Boerenkampen te vinden. Op een nachtelijke sluiptocht in het Britse kamp na, leek hij de confrontaties met de Britten te vermijden. Rond maart 1900 raakte Bagrationi voor het eerst betrokken bij gevechten. Hierover schreef hij dat hij verlangde om terug naar Georgië te keren. Hij wenste dat de oorlog snel voorbij zou zijn en dat zijn plicht tegenover de Boeren afgelopen was. Het daadwerkelijke zien van de oorlog en al haar ellende maakte snel een einde aan het romantische

¹⁷⁴ Izedinova, *a few months with the Boers*, 102 – 110.

¹⁷⁵ Idem, 104 – 106.

beeld van een gelegenheid om naam te maken. Zeker nu de Boeren in het defensief waren gedwongen, was het niet alleen lastiger om de held te worden, maar ook de daadwerkelijke risico's om te sterven bleken groter. Bagrationi gaf toe dat het niet zijn gehoopte heroïsche gevecht was, maar dat hij gestrand was in de hel.¹⁷⁶

In april 1900 kwam een deel van het vrijwilligerscommando klem te zitten bij het plaatsje Boshof en werd zwaar belegerd door de Britten. Een tiende van de vrijwilligers kwam om het leven, waaronder Villebois-Mareuil, voor zij zich overgaven. Bagrationi was zelf ook betrokken bij de slag om Boshof, hierover verklaarde hij dat generaal Villebois-Mareuil in zijn armen gestorven was.¹⁷⁷ Na de verloren slag werd Bagrationi samen met zijn medesoldaten gevangengenomen. Verschillende Boeren en vrijwilligers werden na de slag geëxecuteerd door de Britten. Bagrationi ontliiep dit lot nadat de Britten realiseerden dat hij van Russische adel was. Het zou kunnen wijzen op terughoudend van Britse kant om tsaar Nicolaas II tegen de borst te stuiten door iemand uit zijn kring te executeren. Anderzijds kon het ook een algemeen geldend herenakkoord zijn geweest, dat bij conflicten de leden van de adel niet standrechtelijk geëxecuteerd werden. Zonder dat de Boeren een eigen adelstand hadden, hadden ook zij ontzag voor Britse edellieden en hoge officieren in het Britse leger. Zowel in Izedinova's als Bagrationi's memoires werd meermaals naar een voorkeursbehandeling voor deze groepen verwezen.¹⁷⁸ In plaats van de executie, werd Bagrationi verbannen naar St. Helena, het eiland midden in de Atlantische Oceaan waar ook Napoleon Bonaparte naar verbannen werd. Vanwege zijn komaf ontving Bagrationi een speciale behandeling op St. Helena. In tegenstelling tot zijn medegevangenen kon hij zich vrij over het eiland verplaatsen. Ook had hij een betere tent en betere maaltijden. Na ruim een jaar gevangenschap kwam Bagrationi vervroegd vrij. Op gelofte dat hij nooit meer voet zou zetten in Zuid-Afrika, mocht hij in november 1901 vertrekken naar Europa. Zijn medegevangenen zouden tot het einde en soms nog lang daarna gevangen blijven op het eiland.¹⁷⁹

Het bittere eind

Begin juni 1900 werden beide hoofdsteden van de Boerenrepublieken ingenomen en geannexeerd door de Britten. Zij beschouwden de oorlog hiermee formeel voorbij. Een deel van de soldaten van de Boeren legden hierop hun wapens neer, maar het merendeel volhardde in de strijd. De Boerenregeringen gaven zich niet gewonnen en vochten door op een nieuwe methode. Niet langer werden de Britten geconfronteerd op het slagveld, de Boerenoorlog werd een guerrillaoorlog.¹⁸⁰

¹⁷⁶ Bagrationi, *Bij de Boeren*, 139.

¹⁷⁷ Idem, 127.

¹⁷⁸ Idem, 127 – 137, Idem, 76, Izedinova, *a few months with the Boers*, 140 – 142.

¹⁷⁹ Bagrationi, *Bij de Boeren*, 130 – 140.

¹⁸⁰ Kuitenbrouwer, *War of Words*, 218 – 231.

Na de inname van Pretoria vertrokken de meeste vrijwilligers uit Zuid-Afrika in de zomer van 1900. Zo ook de meeste Russen. De ambulance van Izedinova werd in augustus 1900 teruggeroepen naar Rusland. Ondanks het vertrek van de ambulance, waren de Boeren de Russische vrijwilligers bijzonder dankbaar. De wantrouwende houding die bij aankomst gevoeld werd door Izedinova en haar collega's, was compleet omgeslagen. Izedinova had genoten van haar werk ondanks de werkdruk. Elk moment leverde zij met haar goede zorgen een bijdrage dat het zware bestaan van de Boeren wat kon verlichten. Voor Izedinova was het dan ook een grote teleurstelling dat zij van het front wegtrokken in de richting van de hoofdsteden, door de snelle opmars van de Britten. De arts met de leiding over haar ambulance oordeelde dat de situatie onhoudbaar voor hen geworden was. Gezien de Boerenhoofdsteden bijna werden ingenomen konden zij ieder moment in Britse handen vallen. Izedinova was hier teleurgesteld over en trok het liefst met de vechtende Boeren mee, zolang zij van toegevoegde waarde kon zijn.¹⁸¹ Het was ook van belang voor Izedinova dat de Russen niet een slechte naam achter zouden laten. Meerdere malen door haar memoires heen gaf ze aan hoe het haar kwelde dat sommige vrijwilligers zich van hun slechtste kant lieten zien in Zuid-Afrika. Met de gelofte dat zij in eigen land het verhaal van de Boeren zou vertellen, ging Izedinova akkoord om te vertrekken op het moment dat het er voor de Boeren het meest penibel uitzag. In de dagen voor haar vertrek ontving Izedinova onder meer staatssecretaris Reitz die haar mededeelde dat hij blij was dat zijn vooroordelen tegenover de buitenlandse vrijwilligers in haar geval onjuist bleken.¹⁸² Bij het afscheid van de Russen uit Pretoria verzamelden zich enkele honderden Boeren die de Russen dankten voor hun daden volgens Izedinova. Eén Russische vrijwilliger die meevocht werd zelfs tot generaal benoemd vlak voor zijn vertrek. Een eer die nog maar één andere buitenlander was toegekomen in Transvaal.¹⁸³ De Boeren waren zich zichtbaar bewust van de impact die de Russische vrijwilligers hadden op de Boerenoorlog en de Boerenbevolking. De houding tegenover de toegestroomde Russen was compleet omgekeerd in vergelijking met hun aankomst. De Russen hadden niet alleen het vertrouwen, maar ook het respect en dankbaarheid gewonnen van de Boeren.

De snel verslechterende positie van de Boeren verstomde de betrokkenheid van zowel de Russische bevolking als de tsaar. Het enthousiasme van de eerste maanden was omgeslagen naar teleurstelling en ontzetting over het onrecht. Een aantal initiatieven werden nog wel opgezet onder de Russische bevolking, maar het totaal was aflopend. Het feit dat de Britten de Boeren geannexeerd verklaarden, maakte voor de Russische bevolking weinig verschil. Het geloof op een goede afloop voor de Boeren leek al langer te zijn opgegeven. Voor de tsaar maakte de annexatie wel een significant verschil. Nu de Britten geheel Zuid-Afrika als hun gebied beschouwden en doorvechtende

¹⁸¹ Izedinova, *a few months with the Boers*, 186 – 192.

¹⁸² Idem, 176.

¹⁸³ Idem, 178.

Boeren als rebellen, kon hij niet langer de Boeren steunen zonder zijn positie van neutraliteit te verliezen. Nadat ook de vrijwilligers terugkeerden naar Rusland leek de rol van Rusland in de Boerenoorlog uitgespeeld.

Impact en erfenis

Na bijna drie jaar van vechten, waarvan het grootste deel een onwinbare en wrede guerrillastrijd was voor de Boeren, werd op 31 mei 1902 de Vrede van Vereeniging gesloten tussen de Britten en overgebleven Boeren. Cijfers over het aantal slachtoffers lopen uiteen aan de zijde van de Boeren, maar historici schatten dat zeker 8500 Boerensoldaten zijn omgekomen tijdens gevechten. Het grootste deel van de slachtoffers viel echter in de concentratiekampen die aan het einde van de oorlog werden opgezet door de Britten. Om de overgebleven vechtende Boeren zo min mogelijk schuilplaatsen en mogelijkheden tot bevoorrading te geven, werd de overige bevolking in kampen verzameld. De term 'concentratiekamp' werd in de Boerenoorlog al gebruikt hiervoor, al zou 'interneringskamp' tegenwoordig de lading beter dekken. Naar het welzijn van de Boeren werd hier nauwelijks omgekeken. In de zomer werden gevangenen ziek van de hitte, in de winter van de kou.¹⁸⁴ Naar schatting zijn 27.800 Boeren in concentratiekampen gestorven. Dit was een kwart van alle 90.000 Boeren gevangenen in de kampen, een tiende van de totale Boerenbevolking. Het merendeel, ruim 22.000, van de slachtoffers waren kinderen onder zestien jaar.¹⁸⁵ Over de slachtoffers onder de zwarte bevolking is minder zekerheid, maar hier worden vergelijkbare aantallen gevangenen en sterftcijfers geschat. Het totaal zou hiermee op bijna 200.000 gevangenen en ruim 50.000 doden komen, waarvan circa 32.000 kinderen waren.¹⁸⁶

Er is geen goede documentatie bijgehouden in Zuid-Afrika of Rusland van het aantal Russische vrijwilligers dat aankwam of weer vertrok. Van vier Russische vrijwilligers is bekend dat zij overleden zijn in Zuid-Afrika.¹⁸⁷ Izedinova verwachtte dat het grootste deel van de vrijwilligers na de inname van de hoofdsteden van de Boeren terug is gegaan naar Rusland. Bij terugkomst konden de Russen niet op een grootste uitloop naar het station rekenen zoals bij hun vertrek. De hoop op een goede afloop was al langer opgegeven onder de Russische bevolking. Voor hen lijkt de Vrede van Vereeniging als een langverwachte bevestiging te zijn gekomen dat nauwelijks de kranten haalde. Andere gebeurtenissen zoals de Bokseropstand in China waren inmiddels de gespreksstof voor de Russische bevolking en tsaar.

De geringe erkenning die de Russische vrijwilligers ontvingen bij hun terugkomst, staat geenszins in verhouding met hun verrichtte daden in Zuid-Afrika. De Russische ambulance van het

¹⁸⁴ Kuitenbrouwer, *War of Words*, 226-228.

¹⁸⁵ Idem, 238 – 244.

¹⁸⁶ E. Hobhouse, *The Brunt of the War and Where it fell* (Londen 1902) 327 – 340.

¹⁸⁷ Davidson en Filatova, *Russians and the Anglo-Boer War*, 50.

Russische Rode Kruis behandelde in de zes maanden dat zij aanwezig waren ruim duizend patiënten in hun opgezette veldhospitalen en bijna zesduizend Boeren aan het front.¹⁸⁸ De ambulance waar Izedinova onderdeel van uitmaakte voerde in dezelfde periode honderdtwintig operaties uit en behandelde circa zeshonderd patiënten. Aan het front ontvingen naar schatting vijfduizend Boeren enige vorm van medische ondersteuning van deze ambulance.¹⁸⁹ Bij thuiskomst in Rusland ontving Izedinova brieven van Boeren waarin zij bedankt werd voor haar inzet, maar waarin ook naar voren kwam hoe zwaar het vertrek van haar ambulance was gevallen onder de Boerenbevolking. Bij haar vertrek had Izedinova geen idee dat de oorlog nog zo lang door zou gaan. Had zij hier wel kennis van gehad, dan was zij naar eigen zeggen langer gebleven gezien de grote betekenis die Izedinova daar leverde.¹⁹⁰

De dankbaarheid die Izedinova en andere vrijwilligers ontvingen bij hun vertrek, bleek ook nog na het sluiten van de vrede onder de Boeren daar te zijn. Tijdens de Boerenoorlog stuurde president Paul Kruger namens de Boeren al een persoonlijke brief aan het Russische Rode Kruis. Hierin betuigde hij zijn diepe dank voor de inzet van de ambulance in het voorgaande jaar.¹⁹¹ Na de oorlog in juni 1904 stuurde Kruger opnieuw een brief naar Rusland. Ditmaal geadresseerd aan Hendrik Gillot als voorzitter van het comité voor de hulp van de gewonde Boeren. Kruger bedankt via Gillot het comité voor al hun inzet. Daarnaast wil Kruger via Gillot de Russisch-Nederlandse ambulance en haar donoren bedanken voor hun inzet en grote betekenis aan de zijde van de Boeren. Uit sympathie en om wat terug te doen voor de Russische inzet tijdens de Boerenoorlog, maakte Kruger een ruime donatie over aan een fonds om de Russen te steunen in de Russisch-Japanse oorlog.¹⁹²

Enkele Boeren in Zuid-Afrika namen ook het initiatief om op hun beurt de Russen te steunen in hun oorlog tegen de Japanners tussen 1904 en 1905. Zij maakten de tocht naar Europa en meldden zich als vrijwilliger aan bij het Russische leger. Japan werd in deze oorlog openlijk gesteund door de Britten. Voor de overgekomen Boeren was dit een manier om zowel de Russen terug te betalen voor hun diensten, als ook indirect wraak te nemen op de Britten.¹⁹³

Kandyba-Foxcroft oordeelde dat op Nederland na, er geen enkel land is dat meer heeft gedaan en betekend voor de Boeren dan Rusland.¹⁹⁴ De bovengenoemde dankbetuigingen bevestigen dit beeld en tonen de band die ontstaan was tussen beide volken. In het Ditsong National

¹⁸⁸ Davidson en Filatova, *Russians and the Anglo-Boer War*, 153.

¹⁸⁹ Izedinova, *a few months with the Boers*, 152.

¹⁹⁰ Idem, 190.

¹⁹¹ Kandyba-Foxcroft, *Russia and the Anglo-Boer War*, 339 – 345.

¹⁹² Idem, 350 – 351.

¹⁹³ Davidson en Filatova, *Russians and the Anglo-Boer War*, 241 – 250.

¹⁹⁴ Kandyba-Foxcroft, *Russia and the Anglo-Boer War*, xiii.

Museum of Cultural History in Pretoria zijn vandaag de dag verschillende tastbare herinneringen te zien van verbondenheid van de Russen met de Boeren gedurende de Boerenoorlog. Het meest vooraanstaande voorwerp hier is de eerdergenoemde Bratina. Het initiatief voor de Bratina kwam op gang na de overgave van generaal Cronjé in maart 1900. Het duurde echter tot 1922 voor het eindelijk in Zuid-Afrika zou aankomen en tentoongesteld kon worden in het land zelf. Via hetzelfde comité waaruit de ambulance en Bratina gefinancierd waren, werden ook tal van kleine giften gestuurd richting Zuid-Afrika die hier bewaard liggen. Voorbeelden hiervan zijn boeken, kleinere kunstwerken, pamfletten met steunbetuigingen, schilderijen en Bijbels.¹⁹⁵ Ook werden er liederen geschreven ter ere aan de Boeren. Het waren voornamelijk patriottistische teksten die gezongen werden bij militaire parades waarin de dapperheid van de Boeren geprezen werd. Een voorbeeld hiervan is de zogenaamde Marseillaise van de Boeren.

*Heb je gehoord van dat volk dat als een eenheid haar vijand tegemoet treedt in een gevecht tot de dood? Het heeft voor een lange tijd onder het juk van de vijand geleden, maar de tijd is aangebroken! En nu staat het op als één man en de hele natie marcheert voorwaarts, naar de overwinning! De beloning, die tot in tijden zal duren, is onze vrijheid, en de Heer is aan onze zijde...*¹⁹⁶

De tekst van het lied is doordrongen van strijdlust en de titel toont de overeenkomst die de Russen zagen tussen de strijd van de Boeren en de Franse Revolutie. Opvallend is dat de muziek van de Marseillaise ook werd gebruikt om de Internationale, het strijdlied van de Sovjet-Unie, te zingen. Nog lang door de twintigste eeuw heen bleef de Marseillaise van de Boeren populair in het Russische leger. De historiografie is niet eenduidig waarom het juist liedjes over de Boeren waren die populair bleven, maar een mogelijke verklaring ligt in het feit dat het lijden van de Boeren sterke overeenkomsten had met het Russische lijden door de twintigste eeuw heen.¹⁹⁷

¹⁹⁵ Kandyba-Foxcroft, *Russia and the Anglo-Boer War*, 370 – 377.

¹⁹⁶ Idem, 377 – 378.

¹⁹⁷ M. Kennedy en C. Holdridge, 'The recognized adjunct of modern armies': foreign volunteerism and the South African War in: *European Review of History: Revue européenne d'histoire*, (2020) 27:1-2, 111-133 aldaar, 115.

Conclusie

Dit onderzoek heeft antwoord willen geven op de hoofdvraag: Wat was de betrokkenheid van Rusland met de Boerenoorlog en hoe kan dit worden verstaan? Het antwoord hierop is onderzocht door in hoofdstuk 1 uiteen te zetten wat de situatie was waarin Rusland zich bevond aan de vooravond van de Boerenoorlog. Hierbij is onderscheid gemaakt tussen de politieke en economische situatie in het land zelf en de internationale context waarvan het onderdeel uitmaakte. In hoofdstuk 2 is de Russische betrokkenheid met de Boerenoorlog aangetoond, geanalyseerd en is een verklaring hiervoor gezocht. Dit is gedaan door de verschillende initiatieven te onderzoeken van de tsaar en de Russische bevolking in Rusland en Zuid-Afrika. Vervolgens zijn deze geïnterpreteerd vanuit de context die geschetst is in het eerste hoofdstuk en de fase waarin de Boerenoorlog zich bevond.

Dit onderzoek heeft aangetoond hoe Rusland op verschillende manieren betrokken was de Boerenoorlog. In de eerste plaats sloot Rusland zich niet direct aan bij de Boeren, ondanks de herhaalde oproepen hiertoe van de Russische bevolking en de Boeren en de sympathie die de tsaar leek te hebben voor de Boeren. Dit valt te verklaren door de situatie in Rusland zelf en de internationale context waarvan het onderdeel was rond 1900. Bij het uitbreken van de Boerenoorlog was Rusland geenszins in staat om Groot-Brittannië het hoofd te kunnen bieden in een militair conflict. Deze oorzaken lagen voornamelijk in de achtergestelde positie die het land economisch en industrieel had ten opzichte van Frankrijk, Duitsland en Groot-Brittannië. Daarnaast leed het aan onrust in eigen land door de steeds frequentere en heftigere botsingen tussen de Russische bevolking met het autocratische bestuur. Dit betekende niet dat het land zich compleet afzijdig hield met de Boerenoorlog, integendeel.

Vanaf het uitbreken van de oorlog ontstonden tal van initiatieven onder Russische burgers. Enkel vertrokken zelfs naar Zuid-Afrika om de Boeren militair en medisch te ondersteunen. Hieruit kwam naar voren dat de Russische bevolking overweldigend pro-Boers was. Voor de Russen waren de Boerenrepublieken precies dat, boerenrepublieken. Republieken waarin boeren centraal stonden en die vochten tegen imperialistische en kapitalistische uitbuiting. Het feit dat na enkele maanden van oorlog de Russische bevolking minder ondernam ten behoeve van de Boeren kan paradoxaal genoeg ook voor een deel verklaard worden uit de actievere houding van de tsaar. Waar de sterke sentimenten voor de Boeren in de eerste maanden geen andere uitweg hadden behalve door zelf dingen te ondernemen, nam de tsaar vanaf februari 1900 deze rol steeds meer op zich. Met zijn diplomatieke initiatieven droeg hij niet alleen het sentiment van de Russische bevolking uit, maar manifesteerde zich ook als de invloedrijkste bron van steun aan de Boeren vanuit Rusland.

De verflauwde inspanningen van de Russische burgers gold niet voor de Russen in Zuid-Afrika. Hun invloed was juist vanaf januari 1900 het grootst nu zij het meest nodig waren voor de Boeren. De impact en blijvende dankbaarheid hiervoor werd bevestigd door de steun van de Boeren

aan de Russen voor hun oorlog tegen Japan in 1904.

Vanuit de tsaar was er in de eerste fase minder activiteit zichtbaar ten behoeve van de Boeren. Hoewel de tsaar ook oprechte sympathie leek te hebben voor de Boeren, lijkt hij voornamelijk opportunistisch te hebben gehandeld ten opzichte van de Boeren. Een verklaring hiervoor kan gezocht worden in de ambities die de tsaar had in Azië. Een langdurige oorlog tussen de Boeren en Britten was in het voordeel van Rusland. Niet alleen verzwakte dit het Britse rijk militair, economisch en moreel, ook werd het gedwongen troepen uit Azië naar Zuid-Afrika te verplaatsen. Het feit dat het onberekenbare en ambigue handelen van de tsaar in het Russische belang was en een constante is door de oorlog heen, geeft de sterke overtuiging dat dit een bewust beleid was. Voor een directe opmars richting de Indische Oceaan was Rusland nog niet klaar, maar het bood wel de ruimte om kleinere strategische manoeuvres te maken. In de maanden dat de Boeren de overhand hadden, hield de tsaar zich afzijdig. Naarmate de Britten in het voordeel geraakten, stelde de tsaar zich steeds actiever ten behoeve van de Boeren op. De tsaar leek bewust de grenzen op te zoeken in hoeverre het de Britten kon dwarszitten door de Boeren te steunen, zonder openlijk de neutraliteit te schenden. Anderzijds liet hij het na om de Boeren te steunen op de beslissende momenten, waarbij een diplomatieke oplossing dichtbij leek. Het constant in het midden laten welke partij de tsaar nu echt steunde, was precies de situatie waarbij het meeste voordeel voor Rusland te halen viel. Zoals Nicolaas II het omschreef kwamen hiermee 'de meest begeerde dromen' een stap dichterbij.¹⁹⁸

Vanuit het perspectief van de Boeren zelf speelde Rusland ook een belangrijke rol. De Boeren waren zich bewust dat zij de oorlog niet op eigen kracht konden winnen en zochten actief via Willem Leyds de inmenging van andere mogendheden. Hierbij probeerden zij gebruik te maken van de onderlinge spanningen die bestonden en probeerden een alliantie tussen Frankrijk, Duitsland en Rusland te bewerkstelligen. Op Rusland leek veel hoop gevestigd, omdat het zowel met Frankrijk en Duitsland goede betrekkingen leek te hebben. Het was hierin de bemiddelaar om een mogelijke alliantie van de mogendheden op het Europese continent te smeden. In maart 1900 was het nog onbekend dat Duitsland al andere plannen had en een verbond met Frankrijk en Rusland daardoor uitgesloten was. Wel bevestigden de Britse nervositeit over de Russische houding in de Boerenoorlog en de actieve Britse diplomatieke acties om Duitsland buiten de Boerenoorlog te houden, het beeld dat zij vreesden voor inmenging van de overige Europese mogendheden. Zowel Groot-Brittannië als de Boeren wisten dat de Boeren op eigen kracht de oorlog niet konden winnen. Alleen met steun van de Europese mogendheden kon de afloop gewijzigd worden. Vanuit dit perspectief zou zelfs gesteld kunnen worden dat de beslissing over de afloop van de Boerenoorlog niet in Zuid-Afrika gezocht

¹⁹⁸ Kandyba-Foxcroft, *Russia and the Anglo-Boer War*, 291 – 293.

moest worden, maar op het Europese continent. Alle inspanningen van Willem Leyds ten spijt, kwam het nooit tot een alliantie en was deze om meerdere redenen ook onmogelijk geweest. Zoals Leyds zelf verbitterd concludeerde over de Europese regeringen: ‘overal hetzelfde praatje; ‘veel sympathie, rechtvaardige zaak, maar ongunstig ogenblik, houdt maar vol’’.¹⁹⁹

Met de Russische betrokkenheid heeft dit onderzoek willen aantonen hoe de Boerenoorlog gezien kan worden als internationaal conflict. Vanuit dit perspectief heeft het zich geplaatst binnen de historiografie over de Boerenoorlog. De Boerenoorlog vervulde een belangrijke rol in de allianties die ontstonden in de aanloop naar de Eerste Wereldoorlog en het internationale machtsevenwicht. Het (onder)handelen van en tussen de mogendheden Duitsland, Frankrijk, Rusland en Groot-Brittannië rondom de Boerenoorlog schetst het bouwsel van diplomatieke dominostenen, die in de zomer van 1914 niet meer overeind te houden was. Martin Bossenbroek toonde in *De Boerenoorlog* de Nederlandse betrokkenheid met de Boerenoorlog aan. In dit onderzoek stond de Russische betrokkenheid centraal, maar meer onderzoek naar de betrokkenheid van Duitsland en Frankrijk is nodig voor een completer beeld van de Boerenoorlog als internationaal conflict.

¹⁹⁹ Leyds, *Derde Verzameling Deel I*, 278 – 279.

Literatuurlijst

Primaire bronnen

- Bagratiuni, N., *Bij de Boeren*, vert. A. Djavakhadze (Den Haag 2020).
- Hobhouse, E., *The Brunt of the War and Where it fell* (Londen 1902).
- Izedinova, S., *A few months with the Boers: the war reminiscences of a Russian nursing sister*
vert. C. Moody (Johannesburg 1977).
- Leyds, W., *Eenige Correspondentie uit 1899* (Den Haag 1919).
- Leyds, W., *Tweede verzameling (Correspondentie 1899-1900) Deel I Eerste Band* (Den Haag 1930).
- Leyds W., *Tweede Verzameling (Correspondentie 1899-1900) Deel I Tweede Band* (Den Haag 1930).
- Leyds W., *Tweede Verzameling (Correspondentie 1899-1900) Deel II Bijlagen-Index* (Den Haag 1930).
- Leyds, W., *Derde Verzameling (Correspondentie 1900) Deel I* (Den Haag 1931).
- Leyds, W., *Derde Verzameling (Correspondentie 1900) Deel II Bijlagen-Index* (Den Haag 1931).
- Leyds, W., *Vierde Verzameling (Correspondentie 1900 – 1902) Deel I Eerste Band* (Den Haag 1934).
- Leyds, W., *Vierde Verzameling (Correspondentie 1900 – 1902) Deel I Tweede Band* (Den Haag 1934).
- Leyds, W., *Vierde Verzameling (Correspondentie 1900 – 1902) Deel II Bijlagen-Index*
(Den Haag 1934).
- Wilhelm II, *Willy-Nicky, volledige correspondentie van ex-keizer Wilhelm aan tsaar Nicolaas 1894 – 1914*, vert. D. Levine (Amsterdam 1919).

Secundaire bronnen

- Bossenbroek, M., *De Boerenoorlog* (Amsterdam 2012).
- Carter, M., *The three emperors: three cousins, three empires and the road to World War One*
(Londen 2010).
- Chamberlain, M.E., *The Scramble for Africa* (Londen 1974).
- Daly, J., *Autocracy under Siege, Security Police and Opposition in Russia 1866 – 1905* (DeKalb 1998).
- Davidson A. en Filatova, I., *The Russians and the Anglo-Boer War 1899 – 1902* (Cape Town 1998).
- Eybers, G., *Select Constitutional Documents Illustrating South African History 1795 – 1910*
(Londen 1910).
- Giomee, H. en B. Mbenga, *New History of South Africa* (Tafelberg 2007).
- Giliomee, H., *The Afrikaners, Biography of a People* (Tafelberg 2003).
- Hopkirk, P., *The Great Game, On Secret Service in High Asia* (Londen 1990).
- Hutchinson, J., *Late Imperial Russia: 1890 – 1917* (Londen 1999).
- Judd, D. en K. Surridge, *The Boer War* (Londen 2002).
- Kandyba-Foxcroft, E., *Russia and the Anglo-Boer War 1899 – 1902* (Pretoria 1981).

- Kennedy, M. en Holdridge, C., "The recognized adjunct of modern armies': foreign volunteerism and the South African War' in: *European Review of History: Revue européenne d'histoire*, (2020) 27:1-2, 111-133.
- Kuitenbrouwer, V., *War of Words, Dutch Pro-Boer Propaganda and South African War (1899-1902)* (Amsterdam 2012).
- Kuitenbrouwer, V., "A Newspaper War'? Dutch Information Networks during the South African War (1899 – 1902)', in: *Low Countries Historical Review* 128:1 (Amsterdam 2013) 127 – 150.
- Labuschagne, P., *Ghostriders of the Anglo-Boer War, (1899 – 1902): the role and contribution of Agterryers* (Pretoria 1999).
- Leonard, S., *Agrarian reform in Russia: the road from serfdom* (Cambridge 2011).
- Lincoln, B., *The Great Reforms, Autocracy, Bureaucracy and the Politics of change in Imperial Russia* (1990 Dekalb).
- Markevich, A. en Zhuravskaya, E., 'The Economic Effects of the Abolition of Serfdom: Evidence from the Russian Empire' in: *The American Review* 108:4 (2018) 1074 – 1117.
- Nasson, B., *The War for South Africa, The Anglo-Boer War 1899 – 1902* (Tafelberg 2010).
- Press, S., 'Buying Sovereignty: German "Welpolitik" and Private Enterprise, 1884 – 1914' in: *Central European History* 55:1 (2022) 15 – 33.
- Pretorius, B., 'Black resistance in the Orange Free State during the Anglo-Boer War' in: *Historical Association of South Africa* 58:1 (2013) 1 – 17.
- Rimlinger, G., 'Autocracy and the Factory Order in Early Russian Industrialization' in: *The journal of economic history* 20:1 (2011) 67 – 92.
- Shaw, M., *International Law* (Cambridge 2015).
- Smuts, C., *Memoirs of the Boer War* (Johannesburg 1966).
- Stanziani, A., 'Revisiting Russian Serfdom: Bonded Peasants and Market Dynamics, 1600s – 1800s, in: *International labor and working-class history* 78 (2010) 12 – 27.
- Sunderland, W., 'The Greatest Emancipator: Abolition and Empire in Tsarist Russia' in: *The journal of modern history* 91:3 (2021) 566 – 598.
- Terreblanche, S., *A History of Inequality in South Africa, 1652 – 2002* (Pietermaritzburg 2002).
- Trapido, S., 'Imperialism, Settler Identities and Colonial Capitalism: The Hundred-Year Origins of the 1899 South African War', in R. Ross, E. Kelk Mager en B. Nasson ed., *The Cambridge History of South Africa 1885 – 1994* 2 (2011 Cambridge).
- Verner, A., *The Crisis of Russian Autocracy, Nicholas II and the 1905 Revolution* (Princeton 1990).
- Warth, R., *Nicolas II, the life and reign of Russia's last monarch* (Londen 1997).
- Wijngaarden-Xiounina, van, J., *Van assimilatie tot segregatie: De Nederlandse kolonie in Sint-Petersburg 1856 – 1917* (Groningen 2007).
- Wilson, K., *The International Impact of the Boer War* (Londen 2001).
- Winter, P. van, *Onder Krugers Hollanders, deel II* (Amsterdam 1938).
- Zweers, L., *de Boerenoorlog, Nederlandse fotografen aan het front* (Den Haag 1999).

Zyl, J. van, *An illustrated history of Black South Africans in the Anglo-Boer War, 1899 – 1902: a forgotten history* (Bloemfontein 2012).

Websites

HSE University Moscow, <https://25.hse.ru/en/origin/filatova/> (geraadpleegd op 23-06-2022).

University of South Africa,
<https://uir.unisa.ac.za/bitstream/handle/10500/5729/Foxcroft%2054%20inventory.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (geraadpleegd op 23-06-2022).

Bijlage A

Persoonlijke brief van tsaar Nicolaas II naar zijn zus grootvorstin Xenia Aleksandrovna Romanova. Geschreven op 21 oktober 1899 en niet bedoeld ter publicatie.

‘Net zoals jij en Sandro²⁰⁰ ben ik compleet in beslag genomen door de oorlog van Engeland tegen Transvaal. Dagelijks lees en herlees ik alle details in de oorlogsverslagen die ik via de Engelse pers kan bemachtigen hier in Duitsland. Ik ben blij dat Alice²⁰¹ hetzelfde erover denkt als wij. Natuurlijk is ze geschokt over de officieren die omgekomen zijn. Maar wat kun je eraan doen? Het is altijd hetzelfde in al hun oorlogen!

Ik kan mezelf er niet van weerhouden om mijn genoegen te uiten over het nieuws dat gisteren binnen kwam en reeds is bevestigd. Namelijk, dat tijdens een slag van generaal White twee hele Engelse bataljons en hun belegeringsmateriaal in handen van de Boeren zijn gevallen.

Het is niet voor niks dat de oude Kruger in zijn ultimatum aan Engeland duidelijk maakte dat voordat Transvaal ten onder zou gaan, de Boeren de wereld versteld zouden doen staan met hun moed en standvastigheid. Zijn woorden lijken nu al te worden bevestigd. Ik ben er zeker van dat we meer van hun moed zullen zien, zelfs nadat het hele Engelse leger aangekomen is in Zuid-Afrika. Wat zou er gebeuren als ook de Boeren die in de Engelse kolonies wonen ook in opstand komen? Wat zou Engeland in dat geval doen? Hun 60 000 troepen daar zullen dan zeker niet genoeg zijn. De oorlog zal lang voortduren en waar zal Engeland haar versterkingen vandaan halen – toch niet uit India?

Je weet dat ik niet verwaand ben, maar erg tevreden met de gedachte dat alleen ik in het bezit ben van de middelen die loop van de oorlog in Afrika kunnen bepalen. In feite is het uiterst eenvoudig. Een enkel bevel is nodig om alle troepen in Turkmenistan te laten mobiliseren aan de grens. Dat is alles! Zelfs de machtigste zeemacht ter wereld kan niet voorkomen dat wij onze rekeningen vereffenen op haar kwetsbaarste positie.

De tijd is echter nog niet rijp hiervoor. We zijn onvoldoende voorbereid voor serieuze actie, voornamelijk omdat Turkmenistan niet goed verbonden is met spoorlijnen vanuit het Russische binnenland.

Ik heb me wat laten gaan, maar je zult begrijpen dat af en toe de meest begeerde dromen in me naar boven komen en het onmogelijk voor me is om deze niet te delen.

Zelfs hier in Darmstadt is er groot enthousiasme voor de Afrikaanse Hollanders en genoegdoening over de tegenslagen van de Engelsen.

Wanneer deze brief bij je aankomt, zal ik al in Skornowitz zijn. Onderweg stop ik nog in Potsdam waar ik de Keizer²⁰² zal ontmoeten. Ik ben van plan om hem ook op te stoken tegen de Engelsen en hem te herinneren aan zijn welbekende telegram dat hij Kruger heeft gestuurd.

...

Nu moet ik daadwerkelijk stoppen.

Tot ziens lieve Xenia.

Je liefhebbende Nicky.’

²⁰⁰ Xenia Romanova's echtgenoot, grootvorst Alexander Michajlovitsj van Rusland.

²⁰¹ Nicolaas' II echtgenoot, tsarina Alexandra Fjodorovna.

²⁰² De Duitse keizer Wilhelm II.